№ 207 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, 22 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

1909

ԵՐԵՍՈՒՆԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, 22 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ № 207

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Сергіевская ул., № 5.
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Խմբագրատան տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տպարանի տէլէֆօն № 228.

ՄՇԱԿ
(37-ՐԴ ՏԱՐԻ)

Հոկտեմբերի 1-ից մինչեւ տարվայ վերջը 3 ռուբլի:

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ». TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK». Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ:

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торговъ. Дома Л. и Э. Метцль и К-о, Мясницкая, д. Сытова, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

— ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶ —
ՖՂ. ՍՏ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ
Սօլօլակ, Լերմօնտօվսկայա, 21.
Երկու բաժանմունք: Ընդունվում են երեխաներ 4 տարեկան հասակից:
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 18-ԻՑ:
Մանկական պարտէզին կից կը լինեն երեկոյեան պարապմունքներ: Ձեռարուեստ, երգեցողութիւն, մարմնամարզութիւն և այլն, խմբային պարապմունքներ օտար և տեղական լեզուների
Ընդունվում են և գիշերօթիկներ: (հ. ու. կ. ե.) (առ.) 951. 5—4

ՊԱՊԻՐՕՍՆԵՐ
ОБОИ
ԵՂԲ. ՏԱՐՆՕՊՕԼԻ
ՖԱԲՐԻԿԱՅԻ
Գտնվում է Կայսրութեան բոլոր մեծ քաղաքներում:
Բաժանմունքը Թիֆլիսում—Գօլովինսկի պր., 21, Արտիստ. Ընկ. շինութ.
ԳՆԵՐԸ ՖԱԲՐԻԿԱՅԻՆ ԵՆ
(հ. շ. ե.) առ. 927. 0—6

ԲԺԻՇԿ
ՄԻՔԱՅԷԼ ԱՂԱՋԱՆԵԱՆ
Մասնագէտ միզասեռական, սիֆիլիս եւ մորթու հիւանդութիւնների
→ վերադարձաւ ←
և առաջվայ նման ընդունում է հիւանդների
Ընդունելութիւնը ամեն օր: 1—4 ժամը ցերեկվայ, 7—9 ժամը երեկոյեան
Միխայէլեան պր. 38 (Ռէալական դպր. դիմաց), հեռ. 663.
(առ.) 841. 10—10

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳԱՆԳԱՏԻ ԱՌԻԹՈՎ

I

Վեհափառ Կաթողիկոսը, խօսելով Էջմիածնի առաջիկայ գործունէութեան մասին, ասել է մի քանի անգամ, թէ «գործակցող մարդիկ չը կան»:

Արդարեւ՝ երբ ցանկացել է Վեհափառը տեսուչ հրաւիրել ճեմարանի համար, չէ կարողացել այդ անել, որովհետև մի երկու յարմար անձեր չեն համաձայնել գնալու Էջմիածին ներկայումս, իսկ միւսների մէջ չեն գտնվել արժանաւորները: Երբ խօսք է բացվել տնտեսական գործերի ղեկավարի և կազմակերպողի՝ Էջմիածնի համար, դարձեալ նոյն վիճակն է հանդէս եկել: Այդպէս էլ ուսումնական խորհրդի, մանկավարժական կազմի, առաջնորդական պաշտօնավարութեան խնդիրներում:

Հմուտ, բարեխիղճ, վստահելի գործողների բացակայութեան գանգատը լսվում է մեր հասարակական և ուրիշ շրջաններում: Ամենուրեք մենք լսում ենք, որ կարևոր հանրային գործերը բարձի թողի են արված լուրջ գործողների բացակայութեան պատճառով, որ մի շարք կուլտուրական ծրագիրներ մնացել են առանց իրագործութեան մասնագէտ ոյժերի և անձնուէր կազմակերպողների սակաւութեան շնորհիւ:

Գանգատը հանրային է:

Եւ նա շատ ու շատ դէպքերում հիմնաւոր և իրաւացի է:

Սակայն մենք չենք համարում դրութիւնը այնքան անելանելի և յուսահատական, որ հրաժարվենք առաջ մղելու մեր հանրային և կուլտուրական գործերը՝ յետաձգելով նրանց մինչև աւելի բարեպատեհ ժամանակ:

Ոչ, դա սխալ և վտանգաւոր վերաբերմունք կը լինէր դէպի մեր հասարակական երևոյթների գնահատութիւնը:

Մենք կարող ենք շատ բան անել, եթէ անկեղծ կերպով ցանկանանք և ուխտենք անձնուէր կերպով գործելու:

Եթէ չունենք առաջնակարգ պատրաստ և ձեռնհաս ոյժեր, մենք ունենք տարրեր, որոնցից կարելի է համախմբել ոյժեր:

Մի՞թէ մեզ բոլորիս յայտնի չէ, որ յաճախ մեր հասարակական թուլութիւնը առաջ է եկել այն հանգամանքի շնորհիւ, որ մենք չենք պաշտպանել և խրախուսել նոյնիսկ այն ոյժերը, որ ունեցել ենք. մեր հասարակութեան խաւերը ջլատել են նրանց, ցրել այս ու այն կողմ, հեռացրել նրանց, ենթարկել դաւադրական հալածանքների:

Պէտք է ժողովել ոյժերը, պէտք է համախմբել այն բոլոր տարրերը, որոնք պիտանի և շինարար են այս ու այն ծրագրի ու նպատակի իրագործութեան համար:

Եթէ վերցնենք Էջմիածինը և քննութեան ենթարկենք այն ծրագիրները, որ դրված են նրա առաջ, մենք կը տեսնենք, որ նա կարող է բաւական գործ առաջ տանել, եթէ կարողանայ համախմբել այն ոյժերը, որոնք կան մեր հասարակութեան մէջ: Ազգի մտածող ու դատող մասի մէջ կան տարրեր, որոնց միջոցով կարելի էր շատ բան առաջացնել: Անշուշտ, սկզբում մի քանի քայլեր կը լինեն անհաստատ և անփորձ կերպով, բայց յետոյ նրանք կամրանան և հիմք կը դառնան աւելի ուժեղ և համարձակ գործունէութեան համար: Միայն թէ վստահութիւն լինի դէպի գործողների բարեխղճութիւնը և ազնւութիւնը:

Մենք կանգ կառնենք մի քանի խնդիրների վրա, փորձելով պարզել նրանց դիրքը մեր կեանքի մէջ նրանց իրագործութեան տեսակէտով:

Ա. Քալանթար

ՕՐՈՒԱՅ ՅԵՏՈՅ

Էջմիածին, 18 սեպտ.

Ինչպէս հաղորդեցի, վանքի մէջ մնացել են միայն մի քանի անձինք, որոնք մասնակցում են մասնաժողովի պարապմունքներին և որոնց արդիւնքն եղաւ առայժմ դիւանական խորհրդի կազմութիւնը: Այդ մասնաժողովը այսօր և վաղը կաւարտէ իր պարապմունքները և կիրակի օր, հաւանօրէն, ամէնքը մեկնած կը լինեն: Այսօր արդէն հրաժեշտ առնելով Վեհափառից՝ մեկնելու է Թիֆլիս Հ. Առաքելեանը:

—

Շուշու հայ հասարակութեան կողմից եկած պատգամաւորներ Լեօն Վարդեան և Ղոնդաղսազեան ներկայացան այսօր առաւօտեան Վեհ. Կաթողիկոսին և մատուցին իրանց բողոքները Ղարաբաղի թեմի առաջնորդ Աշոտ եպիսկոպոսի դէմ, խնդրելով հեռացնել նրան պաշտօնից և նոր առաջնորդի ընտրութիւն կատարել տալ:

Պատգամաւորները ամբողջ 2 ժամ կանգնած բացատրում են Կաթողիկոսին՝ իրանց բողոքի էական կէտերը: Վեհափառը յայտնում է, որ, ստացած լինելով ուրիշ տեղերից և ուրիշ անձերից հեռագիրներ և գրութիւններ ի պաշտպանութիւն Աշոտ եպիսկոպոսի, սարքված կը լինի քննութիւն նշանակել և վարվել քննութեան արդիւնքի համաձայն:

—

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հետ Կ. Պոլսից Էջմիածին եկած Գրիգորիս վ. Պալաքեանը այսօր մեկնեց Թիֆլիս՝ Կ. Պոլիս վերադառնալու համար: Գրիգորիս վարդապետ ազգային երեսփոխանական ժողովի անդամ է և համարվում է թեկնածու Զմիւռնիայի առաջնորդութեան: Նա հաւաքել է բաւական առատ նիւթեր Էջմիածնի վանականների գործունէութիւնից և մտադիր է հրատարակել:

—

Էջմիածին եկած պատգամաւորների և հիւրերի թւում կային և Դաւիթ Ալան-Իսզբաշեան ու տիկին Հռիփսիմէ Ադամեան: Ինչպէս յայտնի է, Դ. Ալան-Իսզբաշեանի ծախքով և Մեսրոպ վարդապետի վերահսկողութեամբ կառուցվում է նոր մատենադարան, որ պէտք է լինէր միյարկանի: Այժմ Դ. Ալան-Իսզբաշեանը որոշել է կառուցանել և երկրորդ յարկը: Ամբողջ շինութիւնը կը նստի մօտ 60,000 ր., և Էջմիածինը կունենայ մի նշանաւոր մատենադարան-թանգարան:

Իսկ տիկին Հ. Ադամեան ներկայանալով երէկ Վեհ. Կաթողիկոսին յայտնեց, որ ինքն էլ կամենում է շինել պատկերների մի մեծ սրահ, ուր զետեղվեն մեր եկեղեցիների հին պատկերները և հայ արուեստագէտների նկարները: Այդ պատկերասրահը կամ գալլերէան պէտք է շինվի տպարանի շինութեան վրա, իբրև երկրորդ յարկ: Հաւանօրէն, նրա վրա կը ծախսվի 10—15,000 ռուբլի:

—

Կարգադիր մասնաժողովի՝ օծման առիթով կատարած ծախսերի գումարը հասնում է 7000 ր.: Ուխտաւորներից, հիւրերից ստացվել է մօտ 3000 ր. դրպասադրամ. ուրեմն վանքը բաց կունենայ մօտ 4000 ր.:

—

Ճեմարանի նորակազմ ուսուցչական խումբը ներկայացաւ Վեհ. Կաթողիկոսին և պարապմունքները արդէն սկսվեցին: Ինչպէս հաղորդեցի անցեալ անգամ, խումբը կազմված է շատ անաջող: Տեսուչ չը կայ, բայց իբրև պաշտօնակատար տեսչի հրաւիրված է ճեմարանի տեսչութեան համար Լիանօզովների Բագուի պրոմիսլայի նախկին կառավարիչ, քիմիկոս Մ. Ռոստոմեան, մի անձն՝ որ մինչև այսօր ոչ մի ուսուցչական պաշտօն չէ վարել և վերջերս՝ Լիանօզովի պրոմիսլայի փակումից յետոյ մնացել էր անպաշտօն: Խումբը բաղկացած է մի քանի նախկին ուսուցիչներից և մի քանի նոր հրաւիրվածներից, որոնց մէջ կան և իրանց ուսումը դեռ չաւարտած անփորձ ուսանողներ: Նոր հրաւիրվածների մէջ ձեռնհաս է միայն Աւ. Արասխանեանցը, իբրև նախկին ուսուցիչ և գիտնականօրէն պատրաստված անձն: Ուշադրութեան արժանի է, որ ամբողջ խմբի մէջ միայն մի վարդապետ կայ (Ներսէս վարդապետ), իսկ միւս ուսումնական վարդապետներից (Գարեգին, Յուսիկ, Կարապետ, Երուանդ) ոչ ոք չէ հրաւիրված, և այդ՝ այն ժամանակ, երբ ճեմարանը նիւթական ամենաաննախանձելի վիճակի մէջ է: Ճեմարանի վիճակն այդպէս կարգադրողները ընդհանուր պարսաւանքի առարկայ էին Էջմիածին եկածների կողմից:

—

Ես հաղորդել էի, թէ Վեհ. Կաթողիկոսն օծման օրը մի հեռագիր էր ուղարկել Թագաւոր Կայսրին և մի հեռագիր էլ Կովկասի Փոխարքային: Որովհետև որոշված էր Թագաւոր Կայսրին ուղարկված հեռագիրը հրատարակութեան չը տալ և դիւանապետ Բարգէն վարդապետ այդ հիման վրա չը կամեցաւ տալ ինձ հեռագրի պատճէնը, ուստի ես էլ չը հեռագրեցի նրա բովանդակութիւնը: Սակայն այժմ այդ հեռագրի պատճէնը հրատարակված ենք տեսնում «Тифл. Листокъ» լրագրի մէջ, շնորհիւ դիւանապետի անզգուշապահութեան, ուստի ես էլ ուղարկում եմ պատճէնը այդ հեռագրի, որի բովանդակութիւնը, անշուշտ, հայ ժողովրդի համար ցանկալի է իմանալ:

Ահա Կաթողիկոսի ուղարկած հեռագիրը Թագաւոր Կայսրին, Լիվադիա.

Ընդունելով Հայաստանեայց Եկեղեցու հնագոյն տաճարի մէջ, սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի Գահի առաջ երդումն հաւատարմութեան առ Ձերդ Կայսերական Մեծութիւնը և անձնուիրութեան՝ իմ նոր հայրենիքի հիմնական օրէնքներին, ես վերառաքում եմ առ Բարձրեալն ջերմ աղօթք Ձերդ Կայսերական Մեծութեան և ամբողջ Արքայական Տան թանգագին առողջութեան համար: Ողորմութեամբն Աստուծոյ արժանանալով ստրբ օծման շնորհաց իմ հօտի ծանր սպասաւորութեան համար, ես տուի երդումն Ամենաբարձրեալին՝ անսասան պահպանել Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու հին օրէնքները և կանոնները և օրէնքները Ռուսաց Կայսրութեան, հովանաւորին այդ եկեղեցու, հաւատալով որ Ձերդ Կայսերական Մեծութիւնը, իբրև հզօր պաշտպան հայկական հին եկեղեցու և հօտի, Ձեր անփոփոխելի հոգածութեամբ նրա բարգաւաճման համար, կը տարածէք Ձեր Բարձր հովանաւորութիւնը, ինչպէս և ի Տէր հանգուցեալ Ձեր երջանկայիշատակ Թագակիր նախնիքը, հայոց եկեղեցու վրա և կը պահպանէք նրա բազմադարեան կանոնները: Մնալով, իմ հօտի հետ միասին, այն անխախտելի հաւատի մէջ, թէ միայն Ռուսական Պետութեան հետ սերտ և անքակտելի միութեան մէջ է պարփակված Ձեր հաւատարիմ հպատակ հայ ժողովրդի բարգաւաճման գրաւականը, ես հաստատ հաւատ ունեմ, որ Ձերդ Մեծութիւնը կը լինի նրա մշտական նեցուկը բոլոր փորձութիւնների մէջ, որոնց նա ենթակայ է լինում ճակատագրով, և Ձեր անճառելի գթութեամբ հայրաբար գիջողաբար կամոքէք իմ հօտի մի քանի զաւակների վիճակը, որոնք իրանց վրա են գրաւել ճակատագրի հարուածները: Եւ այսօր, բառնալով ուսերիս վրա ծանր խաչը սպասաւորութեան իմ հօտի, յանձնված ինձ Աստուծոյ, Ձերդ Մեծութիւնից և ժողովրդի կամքով, ջերմ աղօթքներ եմ վերառաքում վասն բարեկեցութեան և երկարակեցութեան Ձերդ Կայսերական Մեծութեան, Թագուհի Կայսրուհիների, Թագաժառանգ Ցեսարեվիչի և ամբողջ Արքայական Տան և վասն մեծութեան և հզօրութեան լայնածաւալ հայրենիքի, Մեծի Մօրն Ռուսիոյ:

—

Բանի որ սրանով վերջացնում եմ թղթակցութիւններս Էջմիածնից, անօգուտ չեմ համարում մի քանի խօսք ասել և սեպտ. 14-ին սեղանատանն արտասանված երկու ճառերի մասին, որոնք ընդհանուր խօսակցութեան առարկայ դարձան և որոնք ցոյց են տալիս, թէ 1) Էջմիածնի մէջ գտնվում են եպիսկոպոսներ, որոնք քաղաքականութեան մասին ամենատարրական հասկացողութիւն անգամ չունեն, 2) ինչպէս կարելի է լինում տրամագծօրէն իրար հակառակ, իրար ուրացող համոզմունքներ և գաղափարներ լսել միևնոյն անձի բերանից:

Սեպտ. 14-ին սեղանատանը տրված ճաշին, որին ներկայ էին մօտ 250 պատգամաւորներ և հիւրեր, որոնց թւում և անգլիական «Թայմս» լրագրի յատուկ թղթակից Րալֆ Բիւտլէր, որ Էջմիածնից պէտք է ուղևորվէր Վան, ուսումնասիրելու Հայաստանը, Հ. Առաքելեան մի բաժակ առաջարկեց այդ թղթակցի կենացը, արտասանելով հետևեալ խօսքերը.

«Ասված է, որ մամուլը եօթներորդ մեծ պետութիւնն է: Եթէ դա ճշմարիտ է առ հասարակ մամուլի համար, որքան ևս առաւել ճշմարիտ է անգլիական մեծ մամուլի համար, որի նշանաւոր և հեղինակաւոր օրգաններից մէկի, «Թայմս» լրագրի, ներկայացուցիչն այսօր այստեղ հիւր է մեզ և եկել է յատկապէս Լօնդօնից նկարագրելու հայոց եկեղեցու հնաւանդ արարողութիւններից մինը ու այստեղից անցնելով Հայաստան՝ ուսումնասիրելու բազմաչարչար հայ ժողովրդի դրութիւնը և լուսաբանելու Մեծ-Բրիտանիայի հասարակական կարծիքը»:

Եւ ուղղելով բաժակը Ralph Butler-ին, Հ. Առաքելեան ասաց.

«Սէր Րալֆ Բիւտլէր. դուք զաւակն էք անգլիական մեծ ազգի, որ գիտէ այնքան յարգել ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը, որ յայտնի է իր ջենտլմէնութեամբ. դուք ներկայացուցիչն էք մի լրագրի, որի կարծիքը այնքան հեղինակաւոր է բովանդակ աշխարհում. արդ, թոյլ տուէք յայտնել մեր անխախտ համոզմունքը, որ դուք ամենայն անաչառութեամբ և ճշմարտութեամբ կուսումնասիրէք մեր թշուառ հայրենակիցների վիճակը Հայաստանում և կը լուսաբանէք անգլիական մեծ ազգի հասարակական կարծիքը իրերի իսկական դրութեան մասին: Խմում եմ ձեր կենացը»:

Այս բաժակը, ինչպէս և պէտք էր սպասել, ընդունվեց բուռն ծափահարութիւններով և յարգանքով: Եւ մինչ Բիւտլէր վեր էր կենում պատասխանելու, ահա ցատկում է տեղից Բարթուղիմէոս եպիսկոպոս Ծուլուքեանը և բողոք է յայտնում այդ կենացի դէմ, որովհետև, նրա կարծիքով, մամուլը այժմ ներկայացնում է աղտոտութեան և ապականութեան տեսարան և եթէ անգլիական մամուլն էլ այդպէս է,—իսկ նա՝ սրբազանը համոզված է, որ այդպէս է, որովհետև անգլիական մամուլը և ազգը ձեռք ձեռքի չը խփեցին՝ կանգնեցնելու հայերի կոտորածը և հանդիսացան կեղծաւոր փարիսեցիներ,—ապա չարժէ այդ տեսակ մամուլի ներկայացուցչի կենացը խմել:

Այս վրդովեցուցիչ խօսքերի արդարացումը գտնվեց միայն այն բանի մէջ, որ Բարթուղիմէոս եպիսկոպոսը վաղուց յայտնի է իբրև հոգեկան բուժման ենթակայ մի անձն, որին, այդպիսի հանդիսաւոր օրերում, սենեակից դուրս թողնելն անպատեհ է....:

Մինչդեռ փակեց ինքը Բիւտլէրը, երբ, վեր կենալով, կէսը հայերէն, կէսը ֆրանսերէն խօսելով, ասաց.

«Երախտագիտութիւնս եմ արտայայտում այն կենացի համար, որ այստեղ առաջարկեց «Մշակ» լրագրի ներկայացուցիչն Հ. Առաքելեանը և շնորհակալ եմ նրա անկեղծ խօսքերի համար: Գալով պատուարժան վարդապետի այստեղ յայտնած կարծիքին, ես յարգում եմ նրա անհատական կարծիքը. բայց պէտք է ասեմ, որ ես ամենևին միտք չունեմ քաղաքական խնդիրների մէջ մտնելու: Այս քանի օր է, որ ես, վայելելով ձեր հիւրասիրութիւնը, անդադար լսում եմ «երկաթէ պատրիարք, երկաթէ կաթողիկոս» և «Հայաստան» խօսքերը: Բարձրացնում եմ բաժակս և ասում. «կեցցէ երկաթէ գաւազանի տէր Կաթողիկոսը և կեցցէ Հայաստան»:

Երկրորդ ճառ արտասանեց Գ. Խաժակը: Ինքն ըստ ինքեան այդ ճառը գեղեցիկ էր, և գեղեցիկ կը լինէր, եթէ արտասանողը լինէր մի ազատամիտ և առաջադիմական մարդ, մի հայ, որի համար հայոց եկեղեցին ունի կարևոր նշանակութիւն. բայց այդ ճառը Խաժակի բերանում տարօրինակ էր: Եւ այդ է պատճառ, որ Կ. Խատիսեան, մօտենալով ճառասացին, բարձրաձայն ասաց. «Շնորհակալութիւն, որ այդ մի ճառով հերքեցիր շատ բան և ուրացար նախկին գործունէութիւնը»: Հ. Ա.

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լիվադիա, 19 սեպտեմբերի

Կայսերական Պալատի մինիստրի հեռագիրը.

«Այսօր Թագաւոր Կայսրին բարդ ունեցան ներկայանալ ֆրանսիական «Իլդէֆրանս» զրահանաւով եկած էկսկուրսանտները՝ Լուի Օլիվէ, Էմիլ Պիկար, դոկտոր Դէբօվ և զրահանաւի հրամանատարը, նաև Սեվաստօպօլի ֆրանսիական հիւպատոսը: Էկսկուրսանտները, թւով 200-ից աւելի հոգի, եկել են Եալտա՝ Ղրիմի հարաւային ափը տեսնելու համար»: (Հ. Գ.)

—

Լիվադիա, 20 սեպտեմբերի

Կայսերական Պալատի մինիստրի հեռագիրը. «Այսօր Լիվադիայի պալատի եկեղեցում պալատական հոգևորականութիւնը մատուցեց հանդիսաւոր պատարագ: Պատարագին ներկայ էին Նոցին Կայսերական Մեծութիւնները Օգոստափառ Երեխաներով, նաև ուրիշ բարձրաստիճան անձեր: Պատարագից յետոյ կայացաւ նախաճաշ Բարձրագոյն ներկայութեամբ, որի ժամանակ նուագում էր երաժշտախումբը:»(Հ. Գ.)

—

Պօրտլանդ (Օրէգօնի նահ.), 20 սեպտ.

Այն րոպէին, երբ նախագահ Տաֆտը կամենում էր աւտօմօբիլ նստել գործերի հանդէսին գնալու համար, ամբոխի միջից անյայտ ոմն փորձեց մօտենալ նրան, նախագահին, լուսանկարելու պատրուակով: Ոստիկանութիւնը ձերբակալեց նրան. խուզարկութեան ժամանակ նրա մօտ գտնվեց մի տարճանակ վեց փամփուշտներով: (Հ. Գ.)

—

«Daily News» լրագիրը, խօսելով Գերմանիայի ծովային պատրաստութիւնների մասին, վստահութեամբ հաղորդում է, որ անգլիական կառավարութիւնը առաջարկեց գերմանական ծովային մինիստրութեանը բարեկամական խոստում տալ, որի համաձայն երկու պետութիւնների նաւակառուցարանները բաց են մնալու, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենան փոխադարձաբար տեսնելու, որ չը լինի թէ մի երկիր միւսից աւելի պատրաստութիւններ տեսնէ: Լրագիրը յոյս ունի, որ դա կը լինի աւելի մօտ համաձայնութեան սկիզբը:

Լեհահայ ... «Berl. Tag». [illegible]

Ա թ ե ն ք.—[illegible]

Պ ա ր ի զ.—[illegible]

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

Թեհրան, 19 սեպտեմբերի

Մեջլիսը կը բացվի 61 պատգամաւորների ներկայութեամբ. այժմ Թեհրանումն են մօտ 40 պատգամաւորներ։ Մօտ օրերս Ատրպատականից գալու են 19, և Խորասանից՝ 11։

Ղուրբան-Ալիի դէմ Զէնջան ուղարկվեց 500 մուջահիդներ։ (Հ. Գ.)

—

Պետրովսկ, 19 սեպտեմբերի

Յերեկվայ ժամը 2-ին «Սկոբելեվ» շոգենաւով, զինուորական «Գեօկթեփէ» նաւի ուղեկցութեամբ, Էնզելիից եկաւ նախկին շահ Մահմէդ-Ալին, կնոջ և երեխաների հետ 6 բարձրաստիճան անձերի և սպասաւորների ուղեկցութեամբ։

Երբ շոգենաւը մօտեցաւ նաւամատոյցին, Մահմէդ-Ալին ընդունեց Դաղստանի զինուորական նահանգապետի օգնական իշխան Դադէշկէլիանուն և կամերհէր Բատիւշկինին։

Ժամը 3 և կէսին Մահմէդ-Ալին մտաւ «Ունդին» նաւը և անցաւ զինուորական նաւը, ուր տախտակամածի վրա շարքով դասվել էին նաւաստիները։ Բարևելով նրանց հետ, Մահմէդ-Ալին մտաւ հանգստեան օթեանը, ուր մնաց 20 րոպէի չափ։ «Գեօկթեփէով» մեկնելու ժամանակ պարպվեցին թնդանօթներ սահմանված թւով։

Երեկոյեան ժամը 8-ին նշանակված է ճաշկերոյթ։ Շահը այստեղից կը մեկնէ հաւանօրէն վաղը արտակարգ գնացքով դէպի Օդեսսա։ (Հ. Գ.)

—

Պետրովսկ, 20 սեպտեմբերի

Նախկին շահ Մահմէդ-Ալին գիշերն անցրեց «Սկոբելեվ» շոգենաւի վրա։

Այսօր առաւօտեան ժամը 8-ին, ընծաներ բաժանելով «Գեօկթեփէի» և «Սկոբելեվի» նաւաստիներին ու կապիտաններին նա ընտանիքով և բարձրաստիճան պաշտօնեաների հետ մտաւ արտակարգ գնացքը, որ մօտ բերվեց նաւամատոյցին։ Գնացքը մտնելու ժամանակ Մահմէդ-Ալին ընդունեց ռուսի պահեստի բատալիոնի պահակախմբին և ներկայացող առանձին զորամասերի ու հաստատութիւնների ներկայացուցիչներին։

Նախկին շահին ուղեկցում են կամերգէր Բատիւշկինը և պարսկական կօզակային բրիգադայի ռոտմիստր Խաբաէվը։

Առ. ժամը 9-ին գնացքը մեկնեց դէպի Օդեսսա։ (Հ. Գ.)

—

«Рѣчь» լրագիրը լսել է, որ դեսպան Պօկլեվսկի-Կօզելսկի հրահանգ է ստացել Թեհրան հասնելուց անմիջապէս յետոյ տեղըն ու տեղը քննել ռուս զօրքերի Պարսկաստանում մնալու հարցը, որովհետև, եթէ ոչինչ արգելքներ երևան չը գան, մտադրութիւն կայ շատ կարճ ժամանակամիջոցում ետ կանչել այդ զօրքերը։

—

Ղարադաղից մեզ հաղորդում են, որ խաները շրջապատել են հայերի գիւղերը և յարձակումն գործել։ Կան սպանվածներ և վիրաւորվածներ։

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՇՈՒՐՋԸ

Կ. Պօլիս, 19 սեպտեմբերի

Հրատարակվեց ներքին գործերի մինիստրի հրահանգը վարչական իշխանութիւններին։ Յենվելով Աւստրիայի հետ կապած համաձայնութեան վրա, որ արգելքներ չունի վերացնելու կապիտուլացիաները, նաև ռուս դեսպանի վերջին հրահանգի վրա, որ մատնանշում է, թէ հիւպատոսները պէտք է անպայման բարեկամական վերաբերմունք տածեն դէպի տեղական իշխանութիւնները, մինիստրը պատուիրագրում է իշխանութիւններին նոյնպէս բարեկամական յարաբերութիւն ունենալ օտարազգիների վերաբերութեամբ, խիստ կերպով հետևելով օրինականութեան, որպէս զի չառնվեն ապօրինի տուրքեր, չը գործադրվեն ապօրինի պատիժներ, ամենուրեք քաղաքավարի վերաբերվեն խնդրատուների հետ։ Դէպի օտարազգիները պատուիրագրվում է վերաբերվել առանձին նախազգուշութեամբ, յարգելով նրանց իբրև երկրի հիւրերի, սակայն միևնոյն ժամանակ թոյլ չը տալով չափազանցել նրանց բացառիկ իրաւունքների նշանակութիւնը։ Հիւպատոսներին տեղական իշխանութիւնները պէտք է համարեն սրբազան հիւրեր, նրանց հետ ունենան բարի անձնական յարաբերութիւններ, վճռելով թիւրիմացութիւնները անհատական բանակցութիւններով և չը դիմելով գրաւոր յանդիմանութիւնների։

Հրահանգը վերջանում է մի լրացումով, թէ կապիտուլացիաների յետագայ վախճանը մասամբ կախված է յիշեալ հրահանգները գործադրելուց, որի համար մինիստրը իր յոյսը դնում է իշխանութիւնների զգօնութեան և խելամտութեան վրա։ (Հ. Գ.)

—

Սալօնիկ, 20 սեպտեմբերի

Երէկ եկաւ թիւրքաց նաւատորմը Գեմալբէյ փաշայի հրամանատարութեամբ, բաղկացած մի մեծ զրահանաւից, երեք զրահապատ նաւերից, ինն ականանաւերից, չորս հակաականանաւերից և հիւանդանոցի մի նաւից։ Նաւատորմը այստեղ կը մնայ մի քանի օր։ (Հ. Գ.)

—

Բ ե ր լ ի ն.—Սալօնիկում երիտասարդթիւրքերի գաղտնի կազմած միտինգի նիստերի մէջ ընդունվեց հետևեալ ուշագրաւ որոշումը. «Կոմիտէտը այսուհետև հոգ չի տանի զօրքի և նաւատորմի գործերի մասին. նա այդ բանը կը թողնէ պատշաճաւոր զինուորական իշխանութիւններին։ Օֆիցերական մարմնի բոլոր անդամներին արգելված է պատկանել կոմիտէին»։

Ջաւադ-բէյի զօրքերը ճնշեցին ապստամբութիւնը Ալբանիայում։ («Р. В.»)

ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՄԱՐՕԿԿՕՅՈՒՄ

—

Մադրիդ, 19 սեպտեմբերի

Վիկարիօն արշաւանքից վերադառնալու ժամանակ թշնամին դարանից կրակ բացեց. գնդակներից մինը կպաւ Վիկարիօյի գլխին, որից նա իսկոյն մահացաւ։ Հրամանատարութիւնը յանձն առաւ գեներալ Տօվարը։ Ընդհարումը վերջացաւ մաւրերի փախուստով, որոնք մեծ վնաս կրեցին։ Սպանացիները վերադարձան Սէլուանից։

(Հ. Գ.)

—

Մէլիլիա, 19 սեպտեմբերի

Սպանացիները Սէլուանից դիմեցին Սուկէլջէմիսի կողմը։ Սկսվեց հրացանաձգութիւն, որ մերթ ընդ մերթ ուժեղանում էր։ Թշնամու բանակը բաղկացած էր 5000 մարդուց։ (Հ. Գ.)

—

Մադրիդ, 20 սեպտեմբերի

Սուկէլջէմիսի մօտերը տեղի ունեցած կռւի ժամանակ սպանացիները ունեցան սպանված և վիրաւորված 235 հոգի։

(Հ. Գ.)

—

Մադրիդ, 20 սեպտեմբերի

Ի պատասխանի գեներալ Մարինի հարցմունքին՝ հնարաւո՞ր չէ, արդեօք, օժանդակ զօրքեր ուղարկել իրան, որոնք չափազանց անհրաժեշտ են պատերազմական գործողութիւնների շրջանը ընդլայնելու պատճառով, մինիստրների խորհուրդը որոշեց անմիջապէս Մարօկկօ ուղարկել կրկին մի զօրաբանակ։ Մինիստր-նախագահ Մաւրի ասելով, խորհուրդը ընդունելով այդ միջոցը՝ բնաւ նպատակ չունի լայնացնելու արշաւանքի նախնական պլանը։

(Հ. Գ.)

—

Մադրիդ, 20 սեպտեմբերի

«Կոր. Բիւրօյին» հեռագրում են Տանժէրից. «Տեղացիների ասելով, Սէլուանի գրաւումը ուժեղ տպաւորութիւն թողեց Ֆէզի բնակիչների և շրջակայ ցեղերի վրա։ Վերջիններս մի զօրախումբ ևս ուղարկել են սպանացիներին օգնելու համար»։ (Հ. Գ.)

—

Մէլիլիա, 20 սեպտեմբերի

Մարօկկօցիները Ֆօրկօս հրուանդանի մօտ յանձնեցին 90 հրացան և հպատակութիւն յայտնեցին։ Տեղումս ստացված տեղեկութիւնների համաձայն, մազուլա, բենիսիկար և բենիբուշֆրու ցեղերը, յոգնած կռիւներից, նոյնպէս վճռել են չը վերսկսել պատերազմական գործողութիւնները։

(Հ. Գ.)

ՊՕԼՍԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

—

Կ. Պօլիս, 11 սեպտ.

Ջէվադ-բէյը, Ադանայի արիւններու մէջ թաթխուած, տեղացի ֆրանսական թերթերու գրածի համեմատ, Մէրսինէն շոգենաւ նստելով հասած է Պոլիս՝ խնդրելու որ պաշտօնի կոչուի, անշուշտ ի վարձատրութիւն այն արիւնալից ծառայութեանը, որ մատոյց սահմանադրութեան։

Ճշդութիւնը չեմ երաշխաւորեր, միայն բառ առ բառ կը թարգմանեմ՝ ինչ որ գրած է «Լա Թիւրքի». «Ջէվադ-բէյ, Ադանայի նախորդ-կուսակալը, որ կառավարութեան կողմէ յանձնուած էր Ադանայի պատերազմական ատեանին և որ անպարտ արձակուած է, երէկ Պօլիս դարձաւ, բոլորովին լուացուած այն ամբաստանութենէն, որ կը ծանրանար իր վրայ։՝ Կը ծանուցուի թէ Ջէվադ-բէյ պիտի խնդրէ, որ կոչուի նահանգի մը կուսակալութեանը»։

Եթէ այդ գրուածը ամբողջութեամբ ալ ճիշդ չըլլէ, կերևի թէ արիւնի կուսակալը, իր թեթև դատապարտութեանը մէջ ալ, որ ասկէ առաջ հրատարակուեցաւ, մեծ շնորհի մը արժանացած է, և հիմա թիւրք արդարադատութիւնը իրաւացի կը գտնէ, որ սրբուած ըլլայ Ջէվադը իր բոլոր անքաւելի մեղքերէն և ակնկալութիւն ունենայ վարձատրութեան մը մեծ պաշտօնով։

Ատով՝ պատրիարքարանի քաղաքականութիւնը, արդէն դժուարացած, նոր խոչընդոտներու պիտի բաղխուի, ու մինչ հայութիւնը կը սպասէր, որ Դուրեան սրբազան, բաւարարութիւն ստացած, իր աթոռը կը դառնար, պատրիարքական հարցը ալ աւելի կը թնճկոտի։ Թերթերուն մէջ, ամէն օր, իրարու հակառակ լուրեր դուրս կելլեն. մէկը կը գրէ, թէ եպարքոսը խոստացած է բաւարարութիւն տալ պատրիարքի պահանջներուն. ուրիշ մը, նոյն օրը, կը յայտարարէ, թէ պետական պաշտօնատարները աւելորդ և անտեղի կը համարին պատրիարքին հրաժարականը։ Պատրիարքարանը դիտողութիւն կընէ, որ եթէ Ադանայի ոճրագործները անպատիժ մնան, վաղը միւս օր կրնան համանման դժբաղդութիւններ պատահիլ. Ներքին գործերու մինիստրը խորհուրդ կուտայ, որ պատրիարքը իր աթոռը անցնի, որովհետև Դուրը հրաժարած չի նկատեր պատրիարքը։

Կատակերգութիւն, կատարեալ կատակերգութիւն։ Ու ինչպէս Դուրեան յանձն կառնէ դառնալ պատրիարքական աթոռը այդպիսի հանգամանքներու մէջ։

«Իկդամ», այսօրուան երկար յօդուածի մը մէջ, խօսելով յունաց և հայոց պատրիարքներու մասին, կըսէ, որ Դուրեան պատրիարք, օսմանցիութիւնը իբրև զէնք գործածելով, առաջ կը մղէ իր անձնական մտածումներն ու անհատական հարցերը։ Անոր հրաժարականն ալ կը համարի իբրև վերջնագիր մը, որ կառավարութիւն մը կուտայ ուրիշ կառավարութեան մը, մինչդեռ հայոց պատրիարքը այդ կարգի ինքնիշխանութիւն ունի հոգևորական գործերու մէջ։

Զէյթունցոց և Զէյթունի մասին ալ իրարու հակառակ լուրեր կը շրջաբերուին տեղական մամուլի մէջ։ Պատրիարքարան քաշուած հեռագիր մը կըսէր, թէ նոր զօրագունդեր ղրկուած են Զէյթունի վրայ զէնքի զօրութիւնով ստիպելու, որ այդ բնակչութիւնը թողու իր տունն ու տեղը ու տարածուի շրջակայ գիւղերը թիւրքերու հետ խառն։ «Թանին» կը հերքէ այդ լուրը, առարկելով թէ կառավարութիւնը երբեք մտքէն անցուցած չէ քաղաքի մը բնակչութիւնը հանել իր տեղէն և ցիր ու ցան ընել։ Պատրիարքարանը, ներքին գործերու մինիստրէն տեղեկանալով, որ այդպիսի լուր մը շինծու է իսկապէս, դիմում ըրաւ պատերազմական մինիստրութեանը։

Այս դարձուածքներուն մէջ կայ սակայն բան մը, կան մեքենայութիւններ Զէյթունի դէմ, կայ թշնամի գանկերու մէջ փոթորիկ մը զէյթունցոց դէմ։ Տեղացի շինականները, անշուշտ մասնաւոր դրդումով, դիմում ըրած են քանիցս, յայտարարելով թէ պէտք է ցրուել զէյթունցիները՝ շրջակայ իսլամներու անդորրութեանը համար։

Այդ մանուածապատ մեքենայութիւններէն ուզեցին օգտուիլ մեր թերթերէն ոմանք ալ՝ զիրար վարկաբեկելու համար։ Գրողին մէկը գրեց, թէ այն-ինչ կուսակցութիւնը միացած է թիւրքական կոմիտէի հետ՝ զէյթունցիները իրենց տեղերէն հեռացնելու համար։ Ուրիշներ, որոնք նոյնպէս օգտուիլ կուզէին, արտատպեցին այդ շինծու լուրը։ Եւ ամբոխը, որ ականջները աւելի կը սրէ դատարկ ու անհիմն լուրերու, ձեռքէ ձեռք կը խլէ այդ կարգի հրատարակութիւններ։ Կարելի՞ է երևակայել ոչ միայն խմբակցութիւն մը, այլ և նոյնիսկ ամենէն ապուշ հայը, որ, այդ թերթի խմբագրէն զատ, մտքէն խսկ կարենայ անցնել այդպիսի ոճիր մը։ Ու յետոյ՝ զէյթունցին յանձն կառնէ՞ երբեք տեղի տալ այդպիսի յիմարական պահանջքի առջև. ոչ թէ տարիներով, այլ քանի մը դարերու ընթացքին մէջ իր գոյութիւնը պահած է իր դիրքին շնորհիւ. 95-ի դիմադրութիւնները Էդհէմ փաշայի զօրաբանակի դէմ՝ տակաւին թարմ են միտքերու մէջ։ Կիլիկեան վերջին արիւնները դեռ չորցած չեն Զէյթունի ոտքերուն տակ։ Ո՞վ է որ զէյթունցիներէն աւելի գիտցած ըլլայ իր դիրքին կարևորութիւնը։

«Արևելքի» տէրն ու խմբագրութիւնը կոչուած են պատերազմական ատեանի առջև՝ յօդուածի մը մասին, որ հրատարակուած է սեպտեմբերի 1 թիւով։ Այդ յօդուածին մէջ հեղինակը, Մարկոս Նաթանեան, կը պատմէ, թէ ինչպէս Կիլիկիոյ մէջ թիւրք նայիբ մը*) չէ ընդունած հայ կնոջ մը վկայութիւնը, որով այդ հէգը ամբաստանած է թիւրք մը իբրև սպանիչ իր ամուսնին։ Նայիբին առարկութիւնը սա է, թէ գեաւուրին վկայութիւնը չի կրնար զօրել իսլամի մը դէմ, և թիւրքը կարձակուի։ Յօդուածագիրը այդ խօսքին մէջ կը գտնէ իսլամին հոգեբանութիւնը։

Զինուորական ատեանը, այդ յօդուածով, անպատուուած կը համարի բոլոր իսլամութիւնը և խստիւ պահանջք կը դնէ, թէ քանի մը օրէն պիտի դատուին թերթին տէրն ու յօդուածագիրը։ Տեսնենք վախճանը։ «Հայրենիքէն» գանձուեցաւ 100 ոսկի, գուցէ «Արևելքն» ալ դատապարտուի դրամական հատուցումի։ Այդ ուղղութիւնը հայ թերթերու դէմ տեսակ մը սպանութիւն է, որովհետև դրամը ամենէն տկար կողմն է մեր թերթերուն համար։

Շահէն

ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Արդաբիլ, 10 սեպտեմբերի

Սեպտեմբերի 6-ին տեղիս ռուսաց հիւպատոս Գիրսը մեկնեց Աստարա՝ դիմաւորելու ռուսաց դեսպանին, որ գալիս է Պետերբուրգից՝ Թեհրան գնալու համար։

Նոյն օրը տեղս ժամանեց Սաթթար խանը։ Քաղաքացիների մեծ բազմութիւն ընդառաջ էր գնացել նրան դիմաւորելու նպատակով։ Հետևեալ օրը Սաթթար խանը, երբ մօտ կանչեց տեղիս նախկին դատաւոր Բաշիդ-ուլ-Միւլքին, որը երկու ամբողջ ամիս է՝ ինչ ապաստանել էր տեղիս ռուսաց հիւպատոսարանում։ Դատաւորը, լսելով Սաթթար խանին, հեռացաւ հիւպատոսարանից ամսիս 8-ին, այնպէս որ ներկայումս այլ ևս ոչ մի ապաստանող չը կայ տեղիս ռուսաց հիւպատոսարանում։

Օգոստոսի 26-ին, օրվայ ժամը 4-ին, այստեղ գտվող Լարինսկի գնդի կօզակները, 10 հոգի, քաղաքից մեկնեցին Աստարա՝ յատկապէս տեղափոխելու համար մի հիւանդ ուրեադնիկի՝ Աստարայի հիւանդանոցը։

Քաղաքից 14 վերստ հեռաւորութեան վրա, Թազաքենդի և Նիւադի գիւղերի մէջտեղ, երեկոյեան ժամը 10-ին, 40-ի չափ զինված անյայտ ձիաւորներ յարձակվում են կօզակների վրա և վերցնում հիւանդ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԴԱՂՍՏԱՆՈՒՄ*)

Ախտիում մի ուրիշ բժիշկ էլ կար, որ նոյնպէս խիստ հետաքրքրական էր, բայց բոլորովին այլ տեսակէտով։ Դա ամբողջ զինուորական բժիշկն էր, մի թէև 70-ն անց ծերունի, բայց դեռ ևս շատ կայտառ, եռանդուն ու կենդանի անձնաւորութիւն։ Աստիճանով նա գեներալ էր և խիստ հետաքրքրական էր նրանով, որ շատ երկար ժամանակից ի վեր յայտնի գեներալ Կուրօպատկինի մօտիկ բարեկամն ու ընկերն էր եղել, ծառայել էր նրա հետ դեռ ևս Անդրկասպեան երկրում, ապրել էր Պետերբուրգում, Կուրօպատկինի զինուորական մինիստր եղած ժամանակ, նրա հետ էլ ռուս-ճապօնական պատերազմի ամբողջ ժամանակ եղել էր Մանջուրիայում, ականատես էր եղել շատ ու շատ նշանաւոր դէպքերի ու անցքերի, լաւ ծանօթ էր բարձր «շըրջանների» համարեա թէ բոլոր մարդկանց ու գործերին։ Այս բոլորի վրա եթէ աւելացնեմ և այն, որ այդ բժիշկը, երկարատև միայնակ բնտարկութիւնից դուրս պրծած մարդու նման, սաստիկ սիրում էր խօսել ու անվերջ պատմել, այն ժամանակ հասկանալի կը դառնայ, թէ ինչու նա այնչափ հետաքրքրական էր։ Դժբաղդաբար ներկայ պատմական ժամանակները թոյլ չեն տալիս այստեղ բերելու յարգելի բժշկի բոլոր պատմածները։ Այնչափը ասեմ միայն, որ նա չափազանց մեծ յարգանքով խօսելով հանդերձ Կուրօպատկինի մասին և խոնարհվելով նրա գիտութեան, փորձառութեան, հմտութեան և այլ կարողութիւնների առաջ՝ խոստովանում էր, որ մանջուրական զօրքի ընդհանուր հրամանատարը, չափազանց թոյլ անձնաւորութիւն լինելով, անկարող էր հանդիսանում ինքնուրոյն գործել և յաճախ ենթարկվում էր իրան շրջապատող անարժան և մութ անձնաւորութիւնների ազդեցութեանը։

Մեծ հետաքրքրութեամբ հարցրի բժշկին, թէ ինչպէս է պատահել, որ իրան այսպիսի խուլ անկիւն են նշանակել, ու բոլորովին չէ վայելում իր գեներալական աստիճանին։

—Երբ Կուրօպատկինը աչքից ընկաւ և ստիպվեց իր կալուածը քաշվել,—բացատրեց նա,—ես էլ ինքս խնդրեցի, որ ինձ այս՝ աշխարհից կտրված անկիւնը ուղարկեն, որպէսզի ժամանակ և հնարաւորութիւն ունենամ իմ մեմուարները (յիշողութիւնները) գրելու։

Եւ յիրաւի, այդ կայտառ ծերունին, բառիս բուն նշանակութեամբ, առաւօտից մինչև ուշ գիշեր բեմինգտօնի վրա շարունակ իր յիշողութիւններն էր գրում։

***

Երրորդ, գուցէ և ամենից աւելի հետաքրքրական անձնաւորութիւնը Ախտիում մի ընիկ էր, լեզգի, նոյնպէս ծերունի, բայց դեռ շատ կայտառ, պարթև հասակով, գեղեցկադէմ և շատ վայելուչ անձնաւորութիւն։ Դա ժողովրդական հերոս էր՝ Հաջի-Մուրադ անունով։

Հաջի-Մուրադը կրթված անձնաւորութիւն էր, նա իր պատանեկութիւնը անց էր կացրել Պետերբուրգում, ուր միջնակարգ ուսումը ստանալուց յետոյ՝ զինուորական ծառայութեան էր մտել և ծառայել էր Ալէքսանդր II Կայսրի թիկնապահ գնդի մէջ։

1877 թւականին, ռուս-թիւրքական պատերազմի ժամանակ, Հաջի-Մուրադը վերադառնում է իր հայրենիքը՝ Ախտի և հանդիպում է ճիշդ այնպիսի ժամանակ, երբ լեզգիները, Թիւրքիայի մօտակայ յաղթութեան վրա յոյսները դրած, ապստամբութեան դրօշակ են բարձրացրած լինում ռուսաց կառավարութեան դէմ։ Ապստամբութեան գլուխը կանգնած է լինում հէնց Հաջի-Մուրադի հայրը։

Հաջի-Մուրադի պատմելով, ինքը սկզբում հակառակ է լինում այդ յանդուգն ձեռնարկութեանը, բայց մայրը, նզովելով նրան իր ստինքի կաթով, ստիպում է որդուն նոյնպէս աջակից լինել իր հօրը։ Եւ նա իր երիտասարդական ամբողջ կորովով նետվում է ապստամբութեան մէջ։

Յանդուգն ձեռնարկը սակայն շատ շուտ է խորտակվում, ապստամբութիւնը ճնշվում է և նրա ղեկավարները՝ Հաջի-Մուրադն ու իր հայրը բռնվում են։ Երկուսին էլ մահվան են դատապարտում, բայց Ալէքսանդր II-ը, երևի խնայելով Հաջի-Մուրադի երիտասարդութեանը, նրա վերաբերեալ փոխում է դատավճիռը՝ տաժանակիր աշխատանքների և ցմահ աքսորի։

Հաջի-Մուրադի հօրը իր բազմաթիւ արբանեակների հետ կախում են, իսկ Հաջի-Մուրադին տաժանակիր աշխատանքների ուղարկում։

Կայսերական զանազան մանիֆեստների զօրութեամբ Հաջի-Մուրադը, տաժանակիր աշխատանքներից ազատվելով, նախ աքսոր է ուղարկվում Եակուտսկի նահանգը, իսկ վերջն էլ, ամբողջ 28 տարուց յետոյ, 1905 թ. բոլոր քաղաքական աքսորականներին տրված ներումի զօրութեամբ, վերադառնում է իր հայրենիքը և իր հայրենակիցների անհուն յարգանքի ու գորովի շնորհով վերականգնում է իր հայրենական քարուքանդ եղած օջախը։

Հաջի Մուրադը շատ լաւ ռուսերէն է խօսում և, կարելի է ասել, միակ բանիմաց ու հասկացող լեզգին է ամբողջ Ախտիում։ Նա ինձ ցոյց տուեց Նաւշիրվանի շինած բերդի մնացորդները, որ գտնվում է աւելի լեռան լանջի վրա ընկած մասի եռեւում։ Նա պատմեց նոյնպէս, որ ինքը պեղումներ է կատարել և գտել է, ի միջի այլոց, մի չը տեսնված մեծութեան մարդկային գանգ, հետն էլ մի զոյգ արծաթեայ նոյնպէս մեծ ականջի օղեր և մի քանի մատանիներ։

—Այնչափ մեծ է այդ գանգը,—ասում էր նա,—որ գլուխս մէջն է մտնում։

Դժբաղդաբար յարմար առիթ չեղաւ գտնված գանգը անձամբ տեսնելու։

Ինձ շատ հետաքրքրում էր լեզգիների ներկայ տնտեսական և կուլտուրական վիճակի մասին տեղեկութիւններ իմանալու։ Տնտեսականի վերաբերեալ Ախտիում էլ նոյն տրտունջները լսեցի, ինչ որ լսել էի Հազրէում, այն է՝ որ ժողովուրդը միանգամայն քաղցից պիտի մեռնէր, եթէ Բագուի և այլ դրսի աշխատանքները չը լինէին։

—Կառավարութիւնը զանազան տուրքերով խեղդում է մեզ,—ասում էին ինձ լեզգիները,—բայց իսկի չէ էլ մտածում, թէ որտեղից պիտի կարողանանք տալ տուրքերը. ոչ մի խնամք ու հոգատարութիւն չէ ցոյց տրվում մեր երկրի անտեսութիւնը բարձրացնելու համար։ Բացի նրանից, որ կառավարութիւնը պետական գանձարանից ոչ մի կոպէկ չէ ծախսում մեր երկրի վրա, նա մինչև իսկ թոյլ չէ տալիս, որ մենք մեր սեփական փողն էլ ծախսենք այդ նպատակով. զանազան առիթներով հաւաքած 30—40 հազար րուբլի դրամ ունի մեր աուլը պետական գանձարանում պահ տրված։ Ուզում ենք այդ դրամներից վերցնել և մեր հասարակական-տնտեսական գործերի վրա ծախսել, բայց թոյլ չեն տալիս։

—Մեր ժողովուրդը այժմ զարթնել է,—ասում էին ինձ լեզգիները մի այլ անգամ,—ուզում են կրթվել, ուսում ստանալ, բայց միջոցները պակասում են։ Այս րոպէիս մեր աուլից բաւականին մեծ թւով աշակերտներ կան Թեմիրխանշուրայի, Բագուի և այլ միջնակարգ ուսումնարաններում, իսկ եթէ նիւթական նեղութիւնը չը լինի, ուսանող աշակերտների թիւը անհամեմատ մեծ կը լինի։

—Իսկ լրագիր ստացողներ կա՞ն ձեր աուլում,—հարցրի։

—Մօտ 60—70 զանազան թերթեր են ստացվում,—պատասխանեցին։—Բացի մայրաքաղաքի և Բագուի ռուսերէն թերթերից, մեզ մօտ ստացվում են շատ թիւրքերէն թերթեր էլ Կ. Պօլսից, Թեօդօսիայից, Թեհրանից և մինչև իսկ Հնդկաստանից։ Երևակայեցէք,—աւելացրեց խօսակիցներիցս մէկը,—մի անգրագէտ մարդ

*) Տես «Մշակ» №№ 187, 203, և 204.

*) Չէրքին ներկայացուցիչը դատարանի մէջ։

ուրեադնիկի վերմակն ու խուրջին և նոյնակ մի կօզակի հրացանն և անմիջապէս անյայտանում։ Հետեւեալ օրը, օգոստոսի 27-ին, վաղ առաւօտեան յիշեալ կօզակներից մէկը և այն կօզակը, որի հրացանը վերցրել էին, անմիջապէս ճանապարհից վերադառնում են քաղաք, որպէսզի պատահած դէպքի մասին տեղեկացնեն հիւպատոսին։ Վերջինս այդ առիթով պաշտօնապէս դիմում է տեղիս դատաւոր սարդար Մուֆախամին և խստօրէն պահանջում թէ հրացանը և թէ յափշտակված միւս առարկաները։ Դատաւորը խոստանում է բաւաւարութիւն տալ հիւպատոսի պահանջներին։

Հիւպատոսը միաժամանակ կարգադրում է կօզակների գնդի հրամանատարներ Սալօգուբին և Պամօրցովին՝ 80 կօզակ վերցնել և մեկնել այնտեղ, ուր յիշեալ դէպքը պատահել է, և ձերբակալել աւազակներին։ Գնդի յիշեալ հրամանատարները, վերցնելով իրանց հետ 80 կօզակ և երկու գնդացիր, ճանապարհ են ընկնում։ Բայց հէնց որ հասնում են քաղաքիս սահմաններին, նկատելի է լինում 40 ձիաւորների գալուստը դէպի քաղաք։ Կօզակների հրամանատարները, կասկածելով որ դրանք նոյն աւազակները կը լինեն, հրամայում են կօզակներին շրջապատել նրանց։ Ձիաւորներից մի մասը շրջապատվում է, իսկ մնացեալը փախչում։ Կօզակները շրջապատվածներից վերցնում են 12 հրացան և ապա շարունակում իրանց ճանապարհը դէպի այն գիւղը, որի մօտերն աւազակները խլել են կօզակներից հրացանն ու միւս իրերը։

Բայց նրանք, տեղ հասնելով, չեն կարողանում գրական հետեւանքի հասնել, որովհետեւ գիւղացիները պատճառաբանում են, որ դէպքը գիշեր ժամանակ պատահած լինելով՝ իրանք որեւէ հնարաւորութիւն չեն ունեցել այդ մասին տեղեկանալու։

Քաղաքիս շրջակայքում խլված 12 հրացանները, սակայն, մնում են ռուսաց հիւպատոսարանում, և դժուար թէ հիւպատոսարանը համաձայնի այդ հրացանները յանձնել պարսից իշխանութիւններին, որովհետեւ գրաւված այդ զէնքերի թւում գտնվել են և ռուսական զինւորական հրացաններ։

Տեղացի

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Կ ր ա ս ն օ վ օ դ ս կ, 13 սեպտեմբերի

Այսօր պատարագից յետոյ, ի պատիւ ու օծութեան նորընտիր Վեհափառ Կաթողիկոսի, պատարագիչ Վահան ա. ք. Տէր-Գրիգորեանը համառօտ, բայց հասկանալի և պարզ խօսքերով բացատրեց ժողովրդին օրվայ նշանակութիւնը։ Համառօտ անցնելով նրա անցեալ գործունէութեան մասին, կանգ առաւ գլխաւորապէս այն հանգամանքի վրա, թէ ինչ սպասելիքներ ունենք նրանից և ինչպէս նա աշխատում է արդարացնել իր վրա դրված յոյսերը։ Հասարակութեան անունով ուղարկվեց մի շնորհաւորական հեռագիր Էջմիածին։

Պատարագից յետոյ ծխական դպրոցում տեղի ունեցաւ 3-րդ ծխական ժողովը նախագահութեամբ տէր Վահան քահանայի. ընտրվեց նոր երեցփոխ. նոյն ժողովում ընտրվեցին նաև հոգաբարձութեան երկու նոր անդամներ, որովհետեւ առաջինները շարունակ բացակայ լինելով քաղաքից չէին կարողանում ակտիվ մասնակցութիւն ցոյց տալ դպրոցական գործերին։ Դպրոցում արդէն կանոնաւոր սկսվել են դասերը և շնորհիւ հայր Վահան քահանայի, որի ջանքե-

— — —

մինչև խոկ «Нов. Вр.» թերթն է ստանում։ Այդ թերթին բաժանորդ գրվելով, նա դեկավարվել է այն մտքով, թէ ամենից թանգ գին ունեցող թերթը, երևի, ամենից լաւը պիտի լինի։ Ամեն անգամ թերթը ստանալու պէս, վազում է մի գրագէտ մարդ է ճարում և բարձրաձայն կարդացնել է տալիս։

Այդ ոչ-կուլտուրական լեռնեցիների յետամնաց աուլում 60—70 պարբերական թերթեր ստացվելու դատաւորութիւնը լսելով, ես ակամայից յիշեցի և համեմատութեան դրեցի մեր գաւառական քաղաքներից շատերը, ուր «կուլտուրական» հայեր են բնակվում և ուր սակայն հազիւ թէ 10—12 հատ թերթ է ստացվում։

Ամենից հետաքրքրական և օրիգինալ բանը Դաղստանում տեղական դատարաններն են։ Ռուսաստանը, նուաճելով այդ երկիրը, թոյլ է տուել ժողովրդին իրանց համարեա թէ բոլոր դատաստանական գործերը քննել ու վարել ոչ թէ համաձայն պետական ընդհանուր օրէնքների, այլ համաձայն տեղական սովորութիւնների կամ «ադաթների»։

Այդ ադաթների համաձայն, դատաւորներ ընտրվում են ժողովրդի ամենավստահելի և անկաշառ ծերունիներից մի քանի հոգի։ Դրանց մէջ համարեա թէ միշտ մտնում է նաև մօլլան։ Դատավարութեան ժամանակ միշտ անպայման ներկայ պիտի լինի և ադմինիստրացիայի ներկայացուցիչը, որը, սակայն, աւելի շատ վերահսկողի դեր ունի, քան դատաւորի։

Տեղական դատարանների կոմպետենցիային դուրս են համարվում այնպիսի գործե-

— — —

րով միայն այս տարի աջողվեց բաց անել ծխական դպրոցը, ուսուցչական խումբը ժամանակին հրաւիրված է և դպրոցի տնտեսական մասը ապահովված։

Օր. Հ. Մալխասեան

ՋՐՀԵՂԵՂ ԲԱՔՈՒՈՒՄ

Բագու. 17 սեպտ.

Առաւօտվանից եղանակը լաւ էր, սովորական օրերի պէս արևոտ և չորային։ Ժամը 10-ին Բալախանումն էի. երկինքը քիչ ամպեց, սկսեց անձրև մանրիկ կաթիլներով. յանկարծ այնպիսի մի որոտ լսվեց, որ ընդհանուր սարսափ տիրեց. որոտին հետեւեց կայծակը. սկսվեց խոշոր կաթիլներով անձրև, որը մի ժամ չը տևեց։

Նաւթահանքում այդպիսի կայծակները էժան չը պիտի նստէին, ի նկատի առնելով առաջնակարգ հրդեհը, բայց դժբաղդութիւններ չը պատահեցին, բացի մի քանի մեծ ու փոքր վնասներից։ Երկու երեխայ կայծակնահար եղան «Արամազդ» նաւթահանքում, մի քանիսը՝ Ռոմանիի մասում, և այդպէս էլ վերջացաւ։ Ժամը 12-ին դիմեցի կայարան քաղաք գնալու։ Կայարանում սարսափելի դէպքեր պատմեցին քաղաքից. գնացքը քաղաքից չէր գալիս, մարդիկ խառն-խուռն հաւաքվել էին կայարանի առաջ։ Քաղաքը կործանվել է... տես թէ ինչ էին խօսում։

Շատերը փորձեցին կառքով գնալ, բայց ճանապարհից ետ դարձան. Ջուրը ամբողջ ճանապարհը ծածկել էր։ Վերջապէս ժամը 3-ին մի գնացք եկաւ քաղաքից։ Մենք անմիջապէս թափվեցինք գնացքի մէջ՝ բոլէ առաջ քաղաք հասնելու։

Քաղաքի կեանքը միանգամայն մեռած դրանք. փողոցները աւերված, տների ներքնայարկերը, ուր մարդիկ են ապրում, ջրով լցված, տան իրեղէնները դուրս թափված։

Որպէսզի կարողանամ «Մշակի» ընթերցողներին ճշգրիտ տեղեկութիւն տալ, սկսեցի ոտքով (կառք չը կար) պտտել զանազան թաղերը։

Շամախու ճանապարհ կոչված թաղում գտայ մի խումբ կանանց, որոնք լաց ու կոծով իրանց մազերն էին փետում, ծնկներին ծեծում ու սգոյ «բայաթի» երգում։ Այդ թուրք կանանցից մէկը երեխան գրկին անցնելիս է լինում փողոցով, երբ հեղեղը սկսվում է և մի քանի բոպէից յետոյ մօրը և երեխային քշում է։ Մայրը մի կերպ ազատվում է, բայց երեխային ջուրը քշում, ալիքների մէջ այս ու այն կողմ շպրտելով տանում է։ Երեխայի դիակը միայն գտնվեց։ Հայոց արուարձանը (Երմանի քեանդ) նոյնպէս ահագին վնասներ է կրել. տներ են փլվել, հեղեղը նոյնիսկ ահագին կով է քշել ու քաղաք բերել։ Այդտեղի բնակիչների վնասը զգալի է գլխաւորապէս այն պատճառով, որ բնակիչները չքաւոր դասին են պատկանում։

Ստանիսլաւսկի, Տելեֆօննի, Գիմնազիչեսկի, Ներքին և Վերին Թազափիրսկի, Բալախանսկի շօսսէ, Շամախու փողոց և այլ շատ թաղեր ահագին վնասներ են կրել։ Փողոցների սալայատակների քարերը ջրի հոսանքի հետ քանդվել և տարվել են. ձիաքարշը տեղ-տեղ շուռ է եկած, երկաթուղու վագոններից շատերը կայարանի առաջ խորտակված են։ Դատարանների ներքնայարկերը, ուր հին գործերն են պահված, ջրի մէջն են գտնվում։

Որպէսզի դժբաղդութեան պատկերը աւելի պարզ լինի, կասեմ, որ 3—4 պուդ ծանրութեամբ քարեր է թափել քաղաք ջրի հոսանքը։ Տնտեսական աշխատանքներ են գործ դրվում ջուրը ներքնայարկերից խողովակներով դատարկելու, որը մի քանի օրում հազիւ վերջանայ։ Ոստիկանութիւնը,

— — —

րը միայն, երբ դատվողներից մի կամ միւս կողմը տեղացի չէ, այլ մի օտարական՝ դիցուք մի ռուս, մի հայ և այլն։ Այդպիսի գործերը անպայման յանձնվում են պետական դատարանի քննութեանը։

Քրէական յանցաւորների համար, ադաթներով սահմանված պատիժների վերաբերեալ էլ տէրութիւնը մի փոքր փոփոխութիւն է մտցրել. այսպէս՝ քրէական ամենածանր յանցաւորները,—մարդասպան, հրձիգ և այլն,—ադաթների համաձայն, պէտք է աքսորվէին միայն իրանց աուլից, առանց սահմանելու նրանց համար բնակութեան տեղ, միևնոյն ժամանակ պէտք է թոյլատրվի տուժող կողմին ու նրա ազգականներին անպատիժ կերպով վրէժխնդիր լինել աքսորված յանցաւորից։ Տէրութիւնը վերացրել է պատժի ու վրէժխնդրութեան եղանակը, և, համաձայն ընդհանուր պետական օրէնքների, քրէական այդպիսի ծանր յանցաւորները դատապարտվում են տաժանակիր աշխատանքների կամ աքսորի Սիբիր։

Ինքնըստինքեան չափազանց հետաքրքրական են այդ լեռնաբնակ ժողովուրդների ադաթները, որոնք զանազան շրջաններում բաւականին տարբեր են միմեանցից։ Սակայն դրանց վրա կանգ առնելը մեզ չափազանց հեռու կը տանէր։ Թուցէ մի ուրիշ անգամ առիթ լինի դրանց մասին խօսելու։

Խ.-Աշատ

(Վերջ)

— — —

շնորհիւ քաղաքագլուխ Մարտինօվի, ամեն տեսակ միջոցների դիմեց մարդկային զոհեր թոյլ չը տալու համար՝ և ջրի հոսանքը՝ աջ ու ձախ ճանապարհի վրա պատնէշներ դնելով՝ դէպի ծովը անցաւ։

Անձրևի կաթիլներն ընկուզի մեծութեամբ են եղել, և կարծվում է, որ դրանք խոշոր կարկուտի հատիկներ են եղել և երկրին մօտենալիս հալվել են։ Անձրևն ընդամենը տևել է մի ժամ 15 րոպէ։ Եթէ մի ժամ ևս տևելու լինէր, հազարաւոր տներ կը փլվէին և մարդկային զոհերին թիւ ու համար չէր լինի։

Քաղաքացիների վնասները մի քանի հարիւր հազարի է հասնում, իսկ քաղ. վարչ. վնասը, քանդված փողոցները կարգի դնելու համար, նոյնպէս պակաս չէ։

Ս. Գարագաշ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

✦ Կովկասի Փոխարքայի պաշտօնատարը իր կողմից ևս արգելք չէ գտել, որ հանգուցեալ Ալ. Մանթաշեանի աճիւնը ամփոփվի Վանքի ս. եկեղեցու բակում։

✦ Կիրակի, սեպտ. 20-ին, Մողնու եկեղեցում կայացաւ ծխ. ժողովի շարունակութիւնը, համաձայն Թեմակալ առաջնորդի կարգադրութեան, ընտրելու համար Մարիամեան-Յովհաննեան դպրոցի հոգաբարձութեան ընտրութեան չորրորդ պատուիրակ։ Ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողները, Մողնու եկեղեցու ծխական ժողովրդի կողմից ընտրվել էին 4 պատուիրակներ՝ Ս. Մելքումեան, Ն. Կաճկաճեան, Հ. Առաքելեան և Ալ. Վարդապետեան։ Սակայն ժողովականների մի մասը բողոք էր տուել առաջնորդին Ալ. Վարդապետեանի ընտրութեան դէմ, առարկելով, որ ընտրված է ոչ թէ Ալ. Վարդապետեանը, այլ Սանիան Լիսիցեանը։ Առաջնորդը, քննելով բողոքը, կարգադրել էր կատարել չորրորդ պատուիրակի նոր ընտրութիւն։ Ծխական ժողովը, որին մասնակցում էին 23 ծխականներ, նախագահութեամբ Հ. Առաքելեանի, գաղտնի քուէարկութեամբ չորրորդ պատուիրակ ընտրեց Ն. Տէր-Ղեւոնդեանին։ Ուրեմն Մողնու եկեղեցու կողմից Յովհաննեան դպրոցի հոգաբարձութեան ընտրութեան իբրև պատուիրակներ պէտք է մասնակցեն՝ Ս. Մելքումեան, Հ. Առաքելեան, Ն. Կաճկաճեան և Ն. Տէր-Ղեւոնդեան։

✦ Տեղի սղութեան պատճառով Թիֆլիսի Հայ Գիւղատնտեսական և Տնայնագործական Ընկերութեան ընդհանուր ժողովի նկարագրութիւնը յետաձգում ենք մինչև հետեւեալ համար։

✦ Թիֆլիսի 4-րդ արական գիմնազիայի ծնողական ժողովը ընտրել է մի խումբ մարդկանց՝ մանկավարժական խորհրդի նիստերին մասնակցելու համար։ Ընտրվածները իրանց նախագահ են ընտրել Գարսօեվին, իսկ քարտուղար՝ Ելիավային։

✦ Սեպտեմբերի 19-ին զինւոր-պահակները ոստիկանների հետ միասին շուրջկալ կատարեցին և ձերբակալեցին 9 անգործ և անցաթուղթ չունեցող մարդկանց։

✦ Թիֆլիսի Հայուհեաց Բարեգ. Ընկ. մշակել է նոր կանոնագրութիւն, որով ընդարձակվում է ընկերութեան գործունէութեան սահմանը և այս օրերս ներկայացնելու է կառավարութեան ի հաստատութիւն։ Այս տարի բացել է կանանց գլխարկներ պատրաստելու բաժանմունք, բացելու է շուտով կօշիկներ պատրաստելու բաժանմունք, որտեղ կողմնակի կանայք կարող են յաճախել և սովորել կօշիկներ կարելու արհեստը։ Պէտք է ասել, որ Ընկերութիւնը պահում է նաև կարուձևի արհեստանոց, որտեղ ուսանում են բաւական մեծ թւով աշակերտուհիներ։

✦ Կիրակի հողին յանձնվեց օդերեւութական պարագաներում մահացած Գաւրիլ Գալստեանի մարմինը։ Վաղ առաւօտից հանգուցեալի բնակարանում ժողովվեց մեծ բազմութիւն, գլխաւորապէս երիտասարդներից, ժողովրդի առաւել աշխատաւոր և գրական խաւերից։ Այդ բազմութիւնը շատացաւ եկեղեցու բակում և մարմինը գերեզմանատուն տանելիս։ Եկեղեցում պատարագից յետոյ դամբանական խօսեց պատարագիչ Յարութիւն քահանայ Ծուղուրեանը, որ, տեղեակ չը լինելով անձնապաշտութեան չարժառիթներին, ասեց յանդիմանական խօսքեր ուղղեց հանգուցեալին, որ այնպէս յանցանք գործեց իր երիտասարդ հասակում, մինչ իր ոյժերի չափով կարող էր պիտանի լինել հասարակութեան։ Սգահանդէսը դիմեց դէպի Կուկիայի հայոց հանգստարանը և այստեղ էլ թաղվեց ճակատագրական զոհը։

✦ Թիֆլիսի նահանգապետը թոյլատրել է գնդապետ Լ. Կոզլօվսկուն այս օրերս կարդալ դասախօսութիւններ Թիֆլիսի 1-ին իգական գիմնազիայի շինութեան մէջ աստղագիտութեան մասին, որոնց արդիւնքը յատկացվելու է այդ գիմնազիայի ամենաղքատ ուսանողուհիների ուսման վճարի համար։

✦ Երէկ Թիֆլիսի ոստիկանապետին ներկայացաւ մի պատգամաւորութիւն Նուռ-Նուռփարեանի առաջնորդութեամբ Հաւլաբարի ազգաբնակութեան կողմից։ Պատգամաւորութիւնը յայտնեց, որ Հաւլաբարի ազգաբնակութիւնը շատ ուրախ է, որ խուզարկու բաժանմունքի պետ է նշանակվել Հաւլաբարի նախկին պրիստաւ Գագիևը, որ պրիստաւ եղած ժամանակ ցոյց է տուել

անբասիր գործունէութիւն, որի համար պատգամաւորութիւնը խնդրում է թոյլատրել, որ հաւլաբարցիները նրան մատուցեն մի թուղթ և նրա պատւին սարքեն հացկերոյթ։

✦ Գօրուց մեզ գրում են. «Ահա երկու և աւելի տարի է ինչ հոգևոր կառավարութեան կանոնաւոր կազմ գոյութիւն չունի, անդամներից մէկը Սուրամումն է գտնվում, երկրորդը Գերումը։ Հասարակութիւնը մեծ անբաւականութիւններով է խօսում այս անկանոնութեան դէմ, որովհետեւ հոգևոր կառավարութիւնն իր ներկայ անկանոն կազմով առաջ է բերել մի շարք գեղծումներ և կամայականութիւններ։ Չը նայելով ժողովուրդը վերջերս շարունակ պահանջում և սպասում էր, որ անհրաժեշտ է գոնէ մի պատգամաւոր ուղարկել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օծման հանդիսին մասնակցելու, սակայն գործակալ քահանան չը բարեհաճեց ժողով գումարել, նախատեսելով որ այդ ժողովում ինքը դարձեալ սեանսալու է և ընտրվելու է ուրիշ քահանայ և կամ իր չուզած անձնաւորութիւններից մէկը կամ միւսը։ Այսպիսով այս անգամ Գօրու հայ հասարակութիւնը զրկվեց իր Կաթողիկոսի օծման հանդիսին մասնակցելուց։ Ժողովուրդը օգոստոսի սկիզբներին մի բողոքագիր է ուղղել Թեմակալ իշխանութեան և տեղիս հոգևոր կառավարութեան դէմ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անունով»։

✦ Սաչխերից մեզ գրում են. «Զը նայած սեպտ. ամիսը վերջանում է, բայց տեղական դպրոցի հոգաբարձութիւնը ուսումնարանի բացման մասին ոչ մի կարգադրութիւն չէ արել։ Երևի ուզում են կամ դպրոցը բոլորովին փակել և 60-ի չափ երեխաներին փողոցներ նետել, կամ թէ ուզում են անցեալ տարվայ նման ուսումը նոյեմբերից սկսել։ Կովկ. Հ. Բար. Ընկ.-ը անցեալ տարի մեր դպրոցին նպաստ էր տալիս 250 ր., իսկ այս տարի, ինչպէս յայտնի եղաւ ընկերութեան օգոստոս ամսում ուղարկած գրութիւնից, նպաստ է տալու 200 ր.։ Այդ գրութեամբ Ընկ.-ը պահանջում էր հասարակութիւնից ստորագրութիւն այն մասին, որ դպրոցի մնացած ծախքը յանձն է առնում հասարակութիւնը հայթայթել իր միջոցներից։ Զարմանալու բան է, թէ ինչու ենք մենք մոռացկանութեան փէշը բռնում։ Մի՞թէ մենք միջոց չունենք մի դպրոց պահելու։ Ո՛չ, միջոց ունենք, բայց անկեղծ գործող չունենք և եղածին էլ չենք աջակցում»։

✦ Աքասքումանից մեզ գրում են. «Այստեղի եկեղեցու գաւթում թաղված քոյր և եղբայր Թումայեանցների ժառանգների խոստացած սենեակների շինութեան չէ ձեռնարկված, թէև հոգևոր իշխանութիւնը, ինչպէս ասում են, իր հազար րուբլին ստացել է։ Լաւ կը լինէր և ժողովրդի իրաւունքը պաշտպանել»։

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻՑ

✦ Տիգրանակերտի առաջնորդական փոխանորդ Եղիա վարդ. վերջերս Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանին տեղեկացրել էր, թէ Զնքուշի Սուրբ Հոգւոյ վանքը թիւրք խուժանի կողմից աւերի է մատնվել։ Յետագայում նոյն վարդապետը հաղորդել է պատրիարքարանին, թէ, շնորհիւ ձեռք առնված միջոցների, կարելի է եղել վանքն աւարի ենթարկողներին ձերբակալել ու բանտարկել Մադէնում, իսկ թալանված գոյքերը յետ վերադարձնել։ Առաջն. փոխանորդն իր նամակում ի միջի այլոց յայտնում է, թէ սահմանադրութեան յայտարարումը Զնքուշի և շրջակայքի մէջ որևէ բարեփոխութիւն չէ մտցրել, և դեռ ևս շարունակվում է հին սիստեմը։

✦ Ինչպէս յայտնի է, սուլթանը վերջերս այցելեց թիւրքական նախկին մայրաքաղաք Բրուսա։ Սուլթանի՝ այդ քաղաքը եղած միջոցին՝ տեղական հայոց ուսումնարանի երգեցիկ խումբը և ուրիշ երգեցիկ հայ երիտասարդներ մի նուագախումբ են կազմել և սուլթանի իջևանած դղեակի առաջ թիւրքերէն երկձայն երգեր երգել։ Սուլթանը գահաժառանգի և իր շքախմբի անդամների հետ դուրս գալով պատշգամբ ունկնդրել է երգեցիկ խմբին և ապա իր գոհունակութիւնը հաղորդել՝ իր քարտուղարի միջոցով։ Բրուսայի հայերը, բացի դրանից, իրանց թաղում կառուցել են յաղթական երկու կամար, ի պատիւ սուլթանի, և գիշերներն ամբողջ թաղը լուսաւորել են և դրօշակներ պարզել։ Իսկ Բրուսայի հայոց առաջնորդ Յովհաննէս եպ. տեղական հայ երեւելիների հետ միասին ներկայացել է սուլթանին ու իր հօտի կողմից ուրախութիւն է յայտնել նրա՝ Բրուսա կատարած այցելութեան առիթով։

✦ Կ. Պոլսի «Բիւզանդիոն» թերթի № 3902-ում (11 օգոստ.) կարդում ենք մի շահեկան կենսագրութիւն պարսկական պետական գործիչ հայազգի հանգուցեալ Մելքոմ խանի մասին։ Կենսագրութիւնը պատկանում է Նոր-Ջուղայեցի գօկտ. Բագիկի գրչին։

✦ Վենետիկի Ռաֆայէլ-Մուրադեան վարժարանի տեսուչ հ. Ս. Երեմեանը, ինչպէս հաղորդում են մեզ, տեղափոխվել է Կ. Պոլսի Մխիթարեան վարժարանի տեսչութեան պաշտօնով։ Ցանկացողները՝ դիմել նրան որևէ գործով՝ պէտք է հասցէագրեն. Կ. Պոլիս, Պէրա, Սուրբ Աղաճի, Մխիթարեան վարժարան։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Հայ ժողովրդական թատրոնը հետզհետէ առաջադիմում է. Զուբալովի շքեղ տնից յետոյ երկրորդ տեղը գրաւելու է Հաւլաբարի «Նոր Դրամա» թատրոնը, որ նախկին Աբաբեկեան թատրոնի շինութիւնն է, այն բացառութեամբ միայն, որ այժմ մենք տեսնում ենք պարտէր, վերնասրահներ, օթեակներ, մի խօսքով իսկական թատրոնի շէնքի նման։

Դերասան Ամօ-Խարազեան կապալով վերցնելով յիշեալ թատրոնը, նրան տուել է «Նոր Դրամա» անունը, և ներկայացումներ է տալու այնտեղ իր համանուն խմբով։

Պարտէրում աթոռների փոխարէն Խարազեան շինել է տուել տախտակէ նստարաններ, ընդամենը 22 հատ, որոնցից իւրաքանչիւրի վրա նստում են 7 մարդ։ Թւում է, որ այս արված է ծախսերը տնտեսելու նպատակով։ Իսկ ամբողջ թատրոնը կարող է պարունակել իր մէջ մօտ 400 հանդիսականներ։

Թատրոնը դեռ բոլորովին պատրաստ չէ. հաւանօրէն շուտով կը պատրաստվի։ Սակայն մենք կուզենայինք ձեռնարկողների ուշադրութիւնը դարձնել վառարանների և ֆօյէի վրա, ուր ոչ մի պատուհան չը կայ օդը մաքրելու համար։

Րեպերտուարի նկատմամբ, «Նոր Դրամա» խումբը, որ, ի դէպ է ասել, այնքան էլ սազական անուն չէ ընտրել իր համար, քանի որ նա բաղկացած է ամբողջապէս սիրողներից, ի հարկէ, հաշւի չառած իրան Խարազեանին, ժողովրդական առածի նման շատ մեծից է բռնել։ Բեմի անճաշակ ներկարված վարագոյրի վրա գրված են ռուսերէն Մետէրլինգ, Սօֆօկլ, Հայնէ, Հաուպտման, Սերվանտէս, Կօրնէյլ, Շէքսպիր, Շիլլէր և այլն։ Ի՞նչ է նշանակում այդ։

Քանիցս շեշտել ենք, որ ժողովրդին ընդհանրապէս պէտք է տալ հանրամատչելի նիւթեր, այնպիսի պիէսներ, որ նա մարսել կարողանայ, որ դիւրըմբռնելի լինի նրա համար, որ նա, պիէսում տեսնելով իր նիստ ու կացի արտացոլումները, իւրացնէ որևէ խրատական բան և, գեղարուեստական փոքր մի բաւականութիւն ստանալուց զատ, ազնուացնէ իր հոգին, զգացմունքները։ Այլապէս՝ եթէ դուք, մանաւանդ հաւլաբարցի մասսային, կառաջադրէք նրա համար միանգամայն անմատչելի, նրա աշխարհահայեացքներին բոլորովին օտար և վերացական նիւթեր, դուք բնաւ ծառայած չէք լինի ձեր կոչման և այն սկզբունքին, որ կոչվում է բուն ժողովրդական թատրոն։

Բացման առիթով, որ տեղի ունեցաւ կիրակի, սեպտեմբերի 20-ին, խումբը խաղաց Գուցկովի յայտնի «Ուրիէլ-Ակօստան», որ գրաւել էր բաւական մեծ բազմութիւն։

Գները պէտք է ասել էժանացված են։ Առաջին կարգերը 80-ական կոպէկ են և հասնում են 10 կոպէկի։

Պէտք է հոգալ նաև ջրի մասին։ Լուսաւորութիւնը առատ է։

Վերոյիշեալ դեֆեկտները ուղղված տեսնելով և մեր ցանկութիւնների համաձայն առաջնորդվելով մենք «Նոր-Դրամա» Ընկերութեանը աջողութիւն ենք ցանկանում։

Ե.

—

Աբէլեան-Արմէնեան շրջանակելով իրանց անցեալ տարի ձեռնարկած թատերական ծրագիրը՝ այս տարի ևս շուտով կը սկսեն իրանց շրջանը, խմբի և րեպերտուարի մէջ որոշ փոփոխութիւններ մտցնելով։

Խումբը այս ճնգշաբթի կը մեկնի նախ դէպի Դաղստան—Թամիր, ուր մի շարք ներկայացումներ կը տայ, ճանապարհին մէկ-մէկ ներկայացում էլ տալով Նախիջևանում, Ջուլֆայում և Մարանդայում։

Հոկտեմբերի վերջերին վերադառնալով Թիֆլիսում կը տայ միայն երկու ներկայացում—երկու նոր պիէսներ—և Բագուի ու Նոր-Նախիջևանի վրայով կը գնայ Մոսկվա և Պետերբուրգ, ուր կը ներկայացնէ մասնաւորապէս հայկական ինքնուրոյն հեղինակութիւններից։

Այնտեղից խումբը վերստին կը մեկնի դէպի Կ. Պոլիս և Զմիւռնիա և Թիւրքիայի ծովեզերեայ ու ներքին գլխաւոր քաղաքներում կը տայ մի շարք ներկայացումներ։

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1. Գիւզալեան Տ. «Դասագիրք բնական պատմութեան» հայոց տարրական դպրոցների համար։ Մասն առաջին՝ օդ, ջուր և երկիր։

2. Նիկ. Սարգսեան «Դասագիրք բնական պատմութեան» հայոց տարրական դպրոցների համար. մասն առաջին մարդ և կենդանի։ Գինն է 70 կ. Թիֆլիս 1909թ.։

Ձեռքիս տակն են երկու դասագրքերն էլ, երկուսն էլ բնական պատմութիւնից, երկուսն էլ բառացի կերպով «հայոց տարրական դպրոցների համար», երկուսն էլ առլիս են այդ պատմութեան առաջին մասը։ Եւ այն ինչ Ներսիսեան դպրոցի ուսուցիչ Գիւզալեանը կարծում է, որ բնական պատմութեան առաջին մասը պէտք է պարունակի իր մէջ օդ, ջուր և երկիր, պրոֆ. Օտտօ Շմայլը, որից կազմել է Ն. Սարգսեան, կարծում է, որ ընդհանրապէս տարրական դպրոցներում բնական պատմու-

Թեան տւեալներ և սկզբնական գիտելիքները պէտք է լինեն մաքուր ու կենդանի։

Ո՞վ է ճիշդ հասկանում բնական պատմութեան այն նիւթը, որ պէտք է սկզբում դասաւանդել տարրական դպրոցներում,— Տիգրան Գիւզալեանն, թէ Օտտո Շմայլ։ Մեր կարծիքով ի հարկէ Օտտո Շմայլը։ Եւ թէ ինչու. Օտտո Շմայլ բնական պատմութեան մէջ գտնում մարմնական [illegible] естествознание, ասում է [illegible]

[illegible]

Եւ այսպէս Գիւզալեանն, չխօսելով բնական պատմութեան նիւթը բնագիտութեան նիւթի հետ, [illegible]

[illegible]

Այս թէ ինչու. [illegible] «издания, допущенныя [illegible]

[illegible] մականի նիւթի խնկական ծրագրից, կը մնան շատ-շատ լոկ որպէս «изданія, допущенныя въ безплатныя читальни и библіотеки». Ինչու։

Ահա թէ ինչու։ Եթէ Գիւզալեանը փոքր ինչ աւելի մօտիկից ծանօթ լինէր հայոց տարրական դպրոցներին, նա կիմանար, որ իր դասագրքի նիւթի մի մասը բերանացի կերպով աւանդւում է մեր դպրոցների առաջին և երկրորդ բաժանմունքներում որպէս տարրական իրազննութիւն—օրինակ՝ օդի, ջերմաչափի, պինդ ու փափուկ մարմինների, մոմի, օդապարիկի, ջրի, ամպի, սառուցի, հողի և նրա տեսակների, ցամաքի, մետաղների, քարերի մասին. անցնում ենք այդ նիւթերը որպէս գրոյցներ, որպէս աշխարհագրութեան, բնական պատմութեան և բնագիտութեան նախապատրաստութիւններ և յետոյ միայն, այն է՝ երրորդ տարում, սկսվում է իսկական բնական պատմութեան նիւթը և ի հարկէ նախ և առաջ մարդուց. սրան համեմատում ենք ուրիշ կաթնասունների հետ, այս վերջինները թռչունների, թռչունները՝ ձկների, յետոյ անողնաշարաւորների և այլն, որից յետոյ, և այն էլ գարնանը, անցնում ենք բոյսն ու բուսաբանութիւնը, որով համ հեշտ է լինում, համ մատչելի երեխաներին։ Իսկ գալով բնագիտութեանը, դա անցնում ենք չորրորդից, շարունակելով հինգերորդում և ապա վեցերորդում։ Այսպիսով՝ Գիւզալեանի յիշած «այսպէս ասած բնական սիստեմի սկզբունքը» մնում է միջնակարգ դպրոցի համար. այդտեղ արդէն սկսվում է բոլորովին հակառակը. այն է՝ ողջ իմացածը մի սիստեմի տակ բերելը և ընդարձակելը։ Եւ դա շատ հասկանալի է. մեր երրորդ բաժանմունքի աշակերտը դեռ ևս այնքան թոյլ է գրագիտութեան մէջ, այնքան մատղաշ ու անպատրաստ, և այդ ի հարկէ շնորհիւ նրա հասակի (9—10 տարեկան), որ նրան տալ «գիտութեան նիւթի յաջորդական կապի, պատճառից դէպի հետևանքը» որպէս սիստեմ դա կը լինի միմիայն ծիծաղելի, եթէ աւելին չասենք։

Օրինակի համար. ես, որպէս այդ առարկաների ուսուցիչ մեր ծխական դպրոցներից մէկում՝ Քամոյեան դպրոցում, վերցնում եմ Գիւզալեանի դասագիրքը և ցանկանում եմ դրանից նիւթ ժողովել այն դասարանի համար, ուր մեզանում իսկապէս սկսվում է «բնական պատմութեան» դասաւանդումը։ Եւ ինչ. այն որ, թերթելով ողջ 195 երես ունեցող այս գիրքը, ես նրա մէջ չեմ գտնում եւ ոչ մի յօդուած, որը ես աւանդէի այդ դասարանում։ Ինչու. որովհետև դա բնական գիտութիւն չէ, այլ բնագիտութիւն, և միմիայն վերջում, ուր սկսում է «երկիրը», կայ բնական գիտութեան մի մասը՝ հանքաբանութիւնը, որ մենք աւանդում ենք մեզնում չորրորդ բաժանմունքում։ Իսկ մնացեալ ողջ նիւթը մենք աւանդել ենք կամ առաջինում ու երկրորդում, որպէս իրազննութեան նիւթ, կամ երրորդում ու չորրորդում՝ որպէս աշխարհագրութեան նիւթ։

Իսկ ո՞ւր մնաց բնական պատմութիւնը. դա այս գրքում չը կայ և պէտք է լինի յետոյ՝ երեք նորանոր գրքերում։

Ճիշդ է, գուցէ Գիւզալեանին ձեռնտու է, որ աշակերտի ձեռքը տանք միանգամից 4—5 բնական պատմութեան դասագրքեր, բայց ուրիշ բան է, թէ ինչ է շահւէտ Գիւզալեանին և ինչ՝ դպրոցի սաներին։

(Կը շարունակվի)

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 18 սեպտեմբերի

Սրանով ներկայացնելով խմբագրութեանդ 12 ռուբ. 50 կ. յօգուտ աղանացիների, հարկ եմ համարում յայտնել, որ այդ գումարից 6 ր. 50 կ. նուիրում եմ ինքս, 5 ռուբ. ստացված է Երևանում Վարսենիկ Տէր-Զաքարեանից, իսկ 1 ռուբլին՝ Մկրտիչ Տայեանից։ Յար. Շամիլեան

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐ. ՀԵՌ. ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

19 սեպտեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Տեղի ունեցաւ առևտրական պայմանագրի ստորագրութիւն Ռուսաստանի և մեկսիկանական միացեալ նահանգների միջև։

Օրվայ ընթացքում խոլերայով հիւանդացան 43, մեռան 16 հոգի։

Գիտութեանց ճեմարանում տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր նիստ միտրոպոլիտ Մակարի մրցանակը որևէ մէկին յատկացնելու համար։ Գլխաւոր գումարը՝ 1500 ռուբլի որոշվեց տալ Ալ. Դիրրին Կովկասի ժողովուրդների քերականութեան վրա հինգ տարի աշխատելու համար, իսկ 1000-ական ռուբլի՝ Արտաշէվին և Սավինին։

ՕԴԵՍՍԱ։ Կայսրին ներկայանալու համար ընտրվեցին քաղաքագլուխը, վարչութեան երկու անդամներ և ձայնաւորներից ինն հոգի։

Մէշչանների և արհեստաւորների ընկերութիւնները ևս պատգամաւորութիւն ընտրեցին կայսրին ամենահպատակ զգացմունքներ արտայայտելու համար։

ՏՈՄՍԿ։ Գտնվեց 30 սաժէնանոց փորուածք պօստային գրասենեակի նրկուղի տակը։ Փորելու ժամանակ ձերբակալվեցին 4 հոգի. ընդամենը ձերբակալված են 9 հոգի։

ՑԻՒՐԻԽ։ Սկսվեց օդապարիկների մրցութիւնը հեռաւոր տարածութեան վրա։ Մասնակցում են 18 օդագնացներ։

ԿՐՈՆՇՏԱԴՏ։ Նաւահանգստի արտիլէրիական արհեստանոցում աշխատելու ժամանակ պայթում առաջացաւ։ Եղած փաստներից գատ, սպանվեցին չորս, վիրաւորվեցին (?)։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Ֆինլանդական սենատը վճռեց Բարձրագոյն բարեհայեցողութեան ներկայացնել «Ֆրամտիդ» լրագրին պատասխանատուութեան ենթարկելու հարցը Նորին Մեծութեանը վիրաւորելու համար։

Առաւօտեան Լիվադիա մեկնեց արտաքին գործերի մինիստր Իզվոլսկին։

Մեկնեց արտասահման գերմանական դեսպան կոմս Պուրտալէսը։

Օրվայ ընթացքում հիւանդացան 27, մեռան 4. հիւանդների թիւն է 460։

ՊԵՐՄ։ Բացվեց կանանց ուսուցչական սեմինարիա։

ԳԱՆՁԱԿ։ Ձերբակալվեց սեպտ. 17-ին քաղաքապահ ոստիկանի սպանութեանը մասնակցած մէկը, որ Դաշնակցութիւն կուսակցութեան անդամ է։

ՆԻԿՕԼԱԵՎՍԿ։ Վըսօկի կոչված գիւղում այրվեցին 98 խրճիթ եղած-չեղածով և հացի շատ ամբարներ։ Վնասները կազմում են 122,000 ր.։

ՍԻՄԲԻՐՍԿ։ Քաղաքային հրդեհաշէջների ընկերութիւնը միաձայն պատւաւոր անդամ ընտրեց Ստոլիպինին։

ՍԻՄՖԷՐՕՊՕԼ։ Երեկոյեան ժ. 5-ին սպանդանոցի գրասենեակը ներս խուժեցին 2 զինվածներ և յափշտակեցին 300 ր.։ Նահանգապետ Մասալսկին հեծեալ պահակախմբով ընկաւ չարագործների ետևից, որոնցից մինը ձերբակալվեց, իսկ միւսը վիրաւորվեց. սրա մօտ գտնվեց մի ռումբ, որը պայթեց պրիստաւ Վերբիցկու ձեռքում. պրիստաւը սպանվեց, իսկ վիրաւորվեցին 7 ոստիկաններ, որոնցից 2-ը մահացու կերպով։

ԱԹԷՆՔ։ Մինիստր-նախագահ Մավրոմիխալիսը բացեց պալատի նոր նստաշրջանը։ Հասարակութեան համար յատկացված վերնասրահներում կային շատ օֆիցէրներ։

ՎԻԵՆՆԱ։ Կայսրը վերջնական ունկնդրութեան ընդունեց եապոնական անդեսպ Ուչիդին։

ՊԵԿԻՆ։ Պաշտօնապէս բացվեց Պեկին—Կալգանի երկաթուղագիծը 220 կիլօմետր տարածութեան վրա։ Կառուցումը տևեց չորս տարի և կատարեցին չինացիները չինական դրամագլխով։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՃԻՒՂԸ

Արժեթղթերի կուրսերը

21 սեպտեմբերի

1	կ. Ներք. փոխ. խ. տոմս.	451 ր. 50 կ.
II	» » »	338 ր. 50 կ.
III	Ազնուակ. բանկ. »	303 ր. 50 կ.
4%	Պետական ռենտա	87 ր. 87 կ.
5%	Պետ. Ազնւ. բանկ գր. թ.	95 ր. 50 կ.
4½%	» » » »	88 ր. 25 կ.
4%	» » » »	83 ր. 12½
3½%	» » » »	79 ր. — կ.
5%	Գիւղ. հող. բան. վկ.	95 ր. 50 կ.
5½%	» » » »	88 ր. 25 կ.
4%	» » » »	83 ր. 37½
5%	Ներքին փոխառ. 1905 թ.	
	I հրատ.	100 ր. 25 կ.
5%	» II հրատ.	100 ր. 25 կ.
5%	Արտաք. » 1906 »	100 ր. 25 կ.
5%	» » 1908 »	100 ր. 25 կ.
4%	Պետական գանձար.	100 ր. — կ.

Օտարերկրեայ դրամների կուրսը

Լոնդոն 10 ֆ. ստեր.	94 ր. 25 կ.
Բերլին 100 մարկ	46 ր. 30 կ.
Պարիզ 100 ֆրանկ	37 ր. 60 կ.
Թուրք 100 դռան	19 ր. 50 կ.
Կ. Պոլիս 1 լիրա	8 ր. 68 կ.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յ. Դաղբաշեան

1. Լիակատար ռուս-հայ բառարան։ Գինը 8 ր., կազմով 9 ռ. և աւելի՝ նոյնի հազմին։
2. Լիակատար հայ-ռուս բառարան։ Բաժանորդագինը 5 ր., առաջին բառարանիս բաժանորդների և գնորդների համար 4 ր.։ Գրավաճառներ մօտ բաժանորդ չը գրվի։
3. Գրպանի ռուս-հայ բառարան։ Բաժանորդագինը 2 ր. 50 կ.։
4. Ռուսերէն այբբենարան։ Գինը 25 կ.։

Դիմել՝ Тифлисъ, Хачатуру Теръ-Хачатрянъ, Темные Ряды և հեղինակին՝ С.-Петербургъ. А. Дагбашяну. До востребованія.
971. 1—1

ՄԻ ԻՆՏԷԼԻԳԵՆՏ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔ

(ԱՅՐ ԵՒ ԿԻՆ)

Ցանկանում է վերցնել մինչև 15 տարեկան երկու ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ աշակերտների։ Կարելի է նաև դասերի սերտողութեամբ։ Դիմել «Մշակի» խմբագրութիւն Ե—ին։
(Կ. հ. շ.) 969. 5—1

ԾԱԽՎՈՒՄ Է

ՏՊԱՄԱՐԴՈՒ

ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ — ՄՈՒՇՏԱԿ

Բուբլչևսկայա, 15, ներքևի յարկ։
(Ե. Հ.) 972. 2—1

ՑԱՆԿԱՆՈՒՄ ԵՄ ՈՒՆԵՆԱԼ ՊԱՇՏՕՆ
Կովկասի կամ Պարսկաստանի
— ՀԱՅՈՑ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ —

Ունեմ ցենզ տնային ուսուցչուհու և ձեռագործութեան։ Հասցէս՝ Москва, 2-я Мѣщанская, д. Солодовникова, кв. 976. Курсисткѣ.
968. 1—1

ԳՕՐՈՒ հայոց ծխական ուսումնարանի համար
հարկաւոր է
ՄԻ ՎԱՐԺՈՒՀԻ

ձեռագործի 4 դասով, և նախակրթարանում հայոց լեզուից և թւաբանութիւնից՝ 11 դասով։ Ռոճիկ տարեկան 240 ռուբլի։

Ցանկացողները թող դիմեն՝ Гор. Горы, Попечительству Армянской школы.
(Ե. Հ. 970. 2—1

ՎԱՐԱՆԴԱՅԻ ՇՐՋԱՆԻ Վարազաբոյն գիւղի միդասեան դպրոցի համար հարկաւոր է ընմականաւոր կամ ճեմարանաւոր

ՄԻ ՓՈՐՁՎԱԾ
ՈՒՍՈՒՑԻՉ

Պայմանների մասին հարցնել «Մշակի» խմբագրատանը ամսիս 20-ին և 21-ին։ Յետ այնու կարող են դիմել Բագու, Կուլտուրական Միութեան գրասենեակը։
(Կ. Ե.) 965. 2—2

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ (արխիտէկտոր)
Հ. Յ. Կարապետեանց

Տեղափոխվել է Աւճալսկայա փող., № 9, տ. Տէր-Գաբրիէլեանի։ Ընդունում է կէսօրից յետոյ 4—7 ժամը։
953. 10—4

Մամուլի տակից դուրս եկաւ
ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

1) Դասագիրք կրօնի Բ. տարի
2) Դասագիրք կրօնի Ա. » (բարեփ.)

Իմ կրօնի դասագրքերը ցանկացողները կարող են դիմել Կովկասի բոլոր հայ գրավաճառներին և ինձ (Бебутовск. ул. 20)։ Զեղջ 20, 25 և 35%.
Սահակ ա.-ք. Սահակեանց
825 (Ե. Ռ.) 10—9

ԱԳՐՕՆՈՄ,

վկայեալ Լօզանի գիւղատնտեսական ինստիտուտից և համալսարանի գիտական ֆակուլտետից, ցանկանում է Կովկասում կամ Պարսկաստանում պաշտօն ունենալ։ Դիմել. Թիֆլիսում՝ Կովկ. Հ. Բ. Ընկ. գրասենեակում Փայլակ Գարակիւլեանին, Թաւրիզում՝ Արշաւիր Զիլինկիրեանին, Genève (Suisse), A. Golandjian. Rue des Bains 14.
(Հ. շ. Ե.) 950. 3—3

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑԸ
ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

վաճառվում են Գր. ա.-ք. Երզնկեանցի հետևեալ աշխատութիւնները.

Քրիստոնէական բարոյագիտութ. գ. 50 կ.
Ուսում աստուածպաշտութեան. » 50 կ.
Աշխարհագրութիւն Տարրական դասընթացք Հայաստանի աշխարհագրութեան համառօտ տեսութեամբ 60 կ.
Թւաբանական խնդիրներ եւ օրինակներ
Տարրական դասընթ. ա. և բ. տ., 30 կ.
գ. և դ. տարի . . 35 կ.
851. (Ե. Հ.) 10—9

ԲԺԻՇԿ
Խ. Բ. ՄԵԼԻՔ-ԷՅՆԱԹԵԱՆ

Մասնագէտ սիֆիլիս, վեներական, միզասեռական և կաշուի հիւանդութիւնների։ Հիւանդների ընդունելութիւնը՝ առաւօտ. ժամը 9-ից մինչև 10-ը, երեկոյեան ժամը 5-ից մինչև 7-ը։

Կսէնիեվսկայա փ., № 6, «Վէտցէլ» հիւրանոցի մօտ։ (Ե. Հ. շ.) 955. 100—2

200 ՌՈՒԲԼԻ ՊԱՐԳԵՒ ԵՆՔ ՏԱԼԻՍ

Նրան, ով կապացուցի, որ ստորև առաջարկված իրերը չարժեն մեր նշանակած գինը։

12 ՌՈՒԲԼՈՒ ՓՈԽԱՐԷՆ ՄԻԱՅՆ 3 ՌՈՒԲ. 95 ԿՈՊ.

ուղարկում ենք 12 հատ արժէքաւոր անհրաժեշտ առարկաներ. 1) Սև պողպատից ժամաց. տղամարդ. համար, անկեր, քարերով, լաւ ճիշդ բալանսի՝ 36 ժամ մի անգամ, ուղիղ բանելուն համար 6 տ. երաշխաւորութեամբ։ 2) Մօդային շղթայ շղթայ։ 3) Նոյն տեսակ բրելօկ։ 4) Զամշեայ քսակ՝ ժամաց. փչանալուց պահպանելու համար։ 5) Կաշուէ պորտմօնէ՝ 7 բաժանմունքով։ 6) Կաշուէ կնիք՝ պատուիրողի անուն-ազգանունով։ 7) Մի սրուակ թանաք կնիքի համար։ 8) ՕԳՏԱԿԻՑ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆ! Ամերիկ. անմնաս ածելի՝ «Մուլկուտօ», որով իւրաքանչիւրը հեշտութեամբ կարող է սափրվել։ 9) Նիկելեայ վրձին։ 10) Նիկելեայ թաս։ 11) Ամերիկ. խաչօրացոյց, որը ցոյց է տալիս, ինչպէս իրականութիւն՝ ամեն տեսարաններ, լանդշաֆտներ և խմբեր։ 12) 25 հատ երկմաս լուսանկարված պատկերներ։ Բոլոր այդ առարկաները ուղարկում ենք 3 ր. 95 կոպէկով։ Այդ առարկաները խուլ և փակ ժամացոյցով—1 ռուբլով թանկ։ Պահանջները խնդրում ենք հասցէագրել՝ Складъ часовъ Т-ву „УНИВЕРСАЛЬ“, Варшава, Холодная 22.

Թղթակցութիւնները ռուսերէն կամ գերմաներէն լեզուներով։
(12, 22, հոկ. 2) (B. 55937) 932. 3—2

ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹԻՒՆԻՑ ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ
ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

ԵՐԿՍԵՌ ՄԵԾԻ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

БАКУ. уголь Красноводск. и Меркурьевск., телеф. № 10—56.

Կուրսերի նպատակն է տալ ունկնդիրներին մասնագիտական և առևտրական կրթութիւն և պատրաստել հմուտ հաշւապահներ։ Աւարտողները ստանում են ատեստատներ։

Կուրսերում աւանդվում են՝ 1) Առևտրական թւաբանութիւն և թւաբանութիւն համրիչի վրա. 2) Հաշւապահութիւն արդիւնաբերական, գործարանական, առևտրական և բանկային. 3) Առևտրական թղթակցութիւն. 4) Առևտրական տնտեսագիտութիւն. 5) Առևտրական և մուրհակային օրէնքներ. 6) Գեղագրութիւն և արագագրութիւն (ուղղումն ձեռագրի). 7) Ուսուցումն գրող մեքենայի վրա։ Ցանկացողների համար՝ առանձին վճարով լեզուներ և ստենօգրաֆիա։

Ուսումը սկսվելու է սեպտեմբերի 20-ից։ Ընդունելութիւնը սեպտեմբերի 1-ից՝ ամենայն օր կուրսերում, առաւօտեան ժամը 9—12-ը և երեկոյեան 4—7-ը։ Կուրսերի կանոնադրութիւնը (уставъ) և մանրամասն ծրագիրը (программа) տրվում և ուղարկվում են ՁՐԻԱԲԱՐ։ Օտարաքաղաքացիները դիմում են՝ Баку, учредителю коммерческихъ курсовъ А. И. Терь-Каспарову. (Ե. շ.) 731. 20—13

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ „ԿԱՎԿԱԶ“ ՀԻՒՐԱՆՈՑ

Երեւանեան հրապարակ, տ. Միրզոյեանի, տելեֆօն 358.

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

Անպայման մաքրութիւն, անդորրութիւն և հանգստութիւն, էլեքտրական լուսաւորութիւն, տելէֆօն և վաննաներ։ 50 համարներ՝ 1 ռուբ. սկսած։ Քաղաքավարի և չուտափոյթ աշխատող ծառայողներ։

Պ. պ. փօյաժօրներին մեծ ԶԵՂՋ

ՄԵՆԻՒՈՒ

I. Ճաշ՝ 2 կեր.՝ 60 կ., 1 ր. օղի և 1 ր. գինի։ II. Ճաշ՝ 3 կեր.՝ 75 կ., 1 ր. օղի, 1 ր. գինի, 1 թաս սուրճ։ III. Ճաշ՝ 4 կեր. 1 ր., 1 ր. օղի, կէս շ. գինի և 1 թ. սուրճ։ IV. Ճաշ՝ 5 կեր. 1 ր. 50 կ., 1 ր. օղի, կէս շ. գ. և 1 թ. սուրճ

Յարգանքով՝ Ի. Կոչիկյայ և Ն. Միխարուլիծէ
(օ. մ.) 870. 100-11

Տ. Մ. ՓԻԼՈՅԵԱՆԻ
Առևտրական գիտութիւնների կուրսերում
ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ, ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ ԵՒ ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ

կարդալ, գրել և խօսել սովորեցնում են 8 ամսում տեսական և գործնական գրադմունքների միջոցով. կազմակերպվում են խմբակներ ըստ լեզ. ուսուցման վկ. ձեռք բերելու համար։ Ընդունելութիւնը սեպտեմբերի 1-ից ամեն օր 10—12 և 4—7 ժամ.։

Միքայէլեան պրօսպ. № 24/4

Կուրսերի հիմնադիր՝ առևտր. գիտութեանց կանդիդատ Տ. ՓԻԼՈՅԵԱՆ
808. (օ. մ.) 20—15

Օգտվեցէք դէպքից

ՇԱՏ ՇԱՀԱՒԷՏ ԵՒ ՁԵՌՆՏՈՒ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՎ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ հետևեալ կալուածները՝ արտասահման տեղափոխվելուս պատճառով՝

1) Երկ-յարկանի տուն՝ երկ-յարկանի ֆլիգելներով և նկուղով, 175 սաժ. գետնի վրա, Թիֆլիսի I քաղաքամասում։
2) Երկ-յարկանի տուն՝ երկ-յարկանի ֆլիգելներով և 5 կրպակով, 120 սաժ. գետնի վրա, VIII քաղաքամասում (Զուղուրէթում)։
3) Մի այգի՝ խաղողի և այլ պտղատու ծառերով, 2000 սաժ. գետնի վրա՝ VI քաղ.։
4) Կարսի նահանգի Ներքին Քեղիկլեր գիւղին կից՝ օրական 500 պուդ մաքուր ալիւր պատրաստող ջրաղաց, որը մօտ է Քուրակ-տուրա երկաթուղու կայարանին «Դելիքդեգրմանի ջրաղաց» անունով և դրա հետ 8 դեսեատին գետնի վրա գտնվող մրգի և զանազան ծառերով հարուստ այգու ¼ մասը։
5) Նմանապէս զանազան տնային շարժական հարկաւոր կահ-կարասիք, արծաթեղէն և այլ իրեղէններ։

Յիշեալ կալուածները բերում են տարեկ. 8500 ր. եկամ. և կարելի է գնել՝ ջոկ-ջոկ Պայմանների մասին պէտք է դիմել այս հասցէով՝ Тифлисъ, Ново-Арсенальная ул. № 2, соб. домъ, Ованесу Мурузову.

ՇՏԱՊԵՑԷՔ ՕԳՏՎԵԼ ԱՄԵՆԱԱԶՈՂ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔԻՑ
(Կ. Ե.) 901. 8—5

ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆԻ, ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ ԵՒ Լ. ՇԱՆԹԻ
ԿԱԶՄԱԾ
ԼՈՒՍԱԲԵՐ

Հայերէնի դասագիրք

Ա. տարի երրորդ տիպ . . .	30 կ.
Բ. տարի, երկրորդ տիպ, բարեփոխ . . .	45 կ.
Գ. տարի, առաջին տիպ . . .	55 կ.
Դ. տարի, առաջին տիպ . . .	65 կ.

Ա. և Բ. տարիներն ընդունված են կովկասեան շրջանի ուսումնարանական հոգաբարձուի կողմից իբրև դասագիրք պետական դպրոցի համար։

Գլխաւոր պահեստներն են հետևեալ գրախանութները Թիֆլիսում՝ «ԳՈՒՏԵՆԲԵՐԳ», ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ, Բագւում՝ Сотрудникъ, Երևանում Յովհաննիսեանի, Շուշում՝ Բ. Տէր-Սահակեանի։ և Գորիսում՝ «Սասուն»։

ԳՐԱԽԱՆՈՒԹՆԵՐԻՆ ԶԵՂՋ 20%
(Կ. Ե.) 21—21

Электропечатня Ав. Мугдусіакопова съ С-ми. Большая Ванкская № 3.